

РУСИНИ

СЛАВА ТОБІ, БУДИТЕЛЮ

... Учїтелю наш дорогий,
Учїв єсь доброму,
Не пущати ся родного,
Вірним быти своєму.

Утримати родне своє,
Як зерніцю в оці,
Наше слово, походжїня
Не стратити в світі.

Твої мудрости і ради
Віки пережили,
Але многим родным братам
Зо сєрдця выпали...

Слава тобі, учїтелю!
Мудрость твоя ний нас грїє,
І великий род русиньскый
Довєдна споєє.

Марія ГІРОВА

Інж. Ян ФРІЦЬКЫЙ:
*Ад: Русины мали много,
а не мають ніч*
3. – 5. стор.

Проф. Др. Павел
Роберт МАґОЧІЙ:
*Ваганя України веде
до екстремізму*
5. стор.

Валерій ПАДЯК, к. н.:
*Языкова сітуація
на Підкарпатській Руси:
проблемы и перспективы*
6. – 9. стор.

Др. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР:
*Лемківскій язык
в едукацийній
системі Польщы*
10. – 13. стор.

Мгр. Наталія ГНАТКО:
*Школство Руснацох
у Републики Горватскей*
15. – 18. стор.

Др. Михал БИЦКО, ПгД.:
*Біла тварь на фарєбнім
полотні*
19. – 21. стор.

Презентація каждой языковой верзії книжки Народ нивыдкы: ілюстрована історія карпатьських Русинів Павла Роберта Маґочія ся кінчить великов автоґраміадов. Не было тому інакше ани в Букурешті (Румунія) 5. фебруара 2008.
 Фотка: А. З.

На конець другого дня културного програму 5. Міджінародного біенале лемківской / русиньской културы 24. мая 2008 у Криніці (Польско) występującим фольклорным колекцівам председа Товаришыня Лемків Андрій Копча передав діпломы і букеты квіток, міджі нима і заступкынї ведучого колектієу Ластівочка з Пржемкова (Польско) Йоанні Габуровій.
 Фотка: А. З.

Александр Духнович і Адолф Добрянський – двоє великих Русины XIX. стороча

(Реферат із научної конференції присвяченої юбілею 205 років од народження А. Духновича, котра была 10. мая 2008 у Будапешті.)

Жебы справно порозуміти великость двох найважливіших Русинів XIX. стороча і їх вклад до світової історії, треба розаналізувати політичну кліму в Середній Європі середини XIX. стороча. Праві на тот час припадають найважливіша частина їх діяльності – політичного у Адолфа Добрянського і культурно-освітнього у Александра Духновича.

Середина XIX. стороча то был значно неспокойный час про Середню Европу. У р. 1846 ей постиг барз слабый урожай пшениці, а кідь хворота напала і бандурки – другий хліб, то в русиньскім краю настав великий голод. Люде ся живили травом, варили скору із стромів... Вислідком абсолютного недостатку стравы были вшелякы хвороты. В Ужскій, Земплінскій і Бережскій жупах померла пятаина жытелів. Із запису містных кронікарів ся мож дізнати, же *„смертность была така велика, што діла тутішных люди ледва уставало теметову“*. Ситуация ся ставала небезпечною. Тот факт розуміли і прогресивны діятели славянских народів Мадярского кралёвства, зато ся добісідовали зорганізувати Славянський конгрес, жебы приправити даякий сполочный славянський програм, котрый бы поміг міноритным славянським народам кралёвства холем дакус ся зрівнати з мадярським майоритным народом. Як видно, передреволючна ситуація у 1848 році ся вказала якраз тым каталізатором, котрый ускорив і зінтензивнив активіты малых народів монархії у звязи з розвитком їх народної ідентиты.

В тых часах русиньску народну ідентіту хотів захоронити і вынести на вышій ступінь **Адолф Добрянський**, політик европской уровни. Ёго виджіня славянського проблему і ёго рішєня ся базовало на тых намаганнях, котрых носителями была передня русиньска інтелігенція. Свою ідеологію Адолф Добрянський запрезентовав у Програмі, котрый 29. януара 1849 року передав ведно з русиньсков делегаціов у Відню новому імператорови Франтішкову Йозефови.

Тот шырокий русиньський програм, котрый ся тывав цілого Ракусько-Угорьска, Добрянський розробив праві в неспокойнім 1848 році! Такого політичного діятеля з так шырокоспектральным програмом на тот час не мали нелем середньевропскы славянскы народы, але ани Галичане, ани Буковинці, докінця ани выходны Українці. Бо Шевченко в тім часі іщі жив у Петербургу, де довкола нёго бісідовали лем по руськы, а Україна тым часом была іщі лем „Малороссия“.

Великость личности Добрянского є праві в ёго порозуміню як общеславянских, так і общерусиньских проблемів. Ёго програм был першым русиньським освітньо-навчальным програмом і вказав, же автор добрі порозумів спеціфічність розвитку тогдышней Европы і ей центральної части, котру охоплюла Австро-угорьска імперія. Зато Добрянський выступав за вшыткых Русинів

– підкарпатських, галицьких і буковинських. Ёго програм одповідав територіальным специфікам австрославізму. Добрянський порозумів небезпеку про народы середней Европы з двох боків – із западу, з боку Німецька, а з выходу – з боку Руськой імперії.

Зато Адолф Добрянський хотів, жебы ся сохранила федерация Австро-угорьской імперії, котра бы была яковсьм захранном амбурелом над малыма народами Середней Европы. Не была то ёго вина, же віденьска влада дозволила Русинам лем счастья зреалізувати тот програм, а і тот естовав лем од кінця октобра 1849 до кінця марца 1850. Таким способом мадярська революція в роках 1848 – 1849 хоць вказала Русинам політичну путь, но выслідок был мало хосенный. Добрянський был фактично сам, бо тоту малу групу русиньской інтелігенції, котра го підтримовала, політичным рухом назвати не мож было.

Ці політика была недосяжнов высотом про Русинів у часі революції 1848, ці Русины были політично неприправлены, ці то така вже їх доля – все быти „під кымесь“... Політична путь утвердженія русиньского народа як штатотворного народа в середині XIX. стороча наконець не довела к желаному выслідку. Тот факт нелем логічным способом порозумів, але

і „душов учув“ другий вызначный русиньський діятель – **Александр Духнович**. Обидвоме підняли дух свого народа, жебы зародили в душах своего народа чувство гордости на свою народну ідентичность. Духнович сміло заголосив:

*Я Русинъ былъ, емь и буду,
Я родился русиномъ...*

Тыма словами він возвысив своего бідолашного, іщі і днесь приниженого брата-Русина. Но една особность, хоць бы она была і з необычайными способностями, не в силах ускорити ход історії, но десь в єднім регіоні, єдному малому народови історічно необычайна особность способна была накреслити і вказати желану путь властного розвитку.

Таким способом, середина XIX. стороча до русиньской історії принесла двох народных лідрів, котры ся притримовали двох напрямів народного возродженія Русинів – політичного (Адолф Добрянський) і культурно-освітнього (Александр Духнович).

Придушєня мадярской революції і ситуація, котра ся вказала в державі кінцём р. 1849, поставила перед Русинами нову задачу: заохабити ся політичної пути і перейти на путь культурно-освітнього розвою. Таку путь сі выбрав Александр Духнович, грекокатолицький священник, котрый диспонував міцным характером і великов силов волі на то, жебы тоту путь нелем накреслити, але по ній і сам іти в надії, же го будуть поступно наслідувати і други. Ай кідь не вшыткы ся дарило Духновичови так, як задумовав, не треба забывати, же круг ёго прихыленців был

• Александр Духнович – вызначна особность церковного і культурного-освітнього жыёта Русинів.

дость ограниченый а проти нёго была налаждена вшытка державна машинерія, котра в Русинові чомусь виділа страшну грозбу екзистенції державы. Велика шкода, же Духновичови сперали робити на благо свого народа, а то нелем штатны урядници, але і церковна єрархія. Як то часто в животі звыкне быти, тяжкості, котры ся будителёв трафляли на ёго пути, мали великий позитивный вплив на ёго натуру, бо заставляли го задумовати ся над людським бытём як таким. Кідь бы Духнович не любив так міцно живот і віру в Господа Бога, то тяжкості, котры го перенаслідовали цілый живот, не годни бы были зробити з нёго дудравого, вічно неспокійного із собов і з цілым світом челядника. Зато Духнович підкреслював:

*Я не Бога уповаю,
Не нужна мнѣ сумна лесть,
Отъ Господа принимаю,
Будь-то мзду, а будь-то тесть.*

Духнович ся трапив неперестанно, не складаючи руки до лона, цілый живот глядав полеготу, у вшыткім ділі ся надівав на поміч Божу. Ёго, правого Русина, нігда не охабляв оптимізм і віра в ліпшу будучность свого народа. Із ёго записок читаємо: „Я радовался духомъ, что наши забвенные русины показали пламень духовной жизни, трудился ночью и днемъ, боролися съ перепонами и врагами и заложилъ учредивъ Литературное Заведение, которыя порядочно издавало начальныя литературныя сочинения... На гимназии прашевской я преподавалъ русскій язык и любезно посещали школу мою не токмо русины, но и словаки и мадьяры да и лютеранскіе ученики. Кто узвеститъ мое удовольствие, я трепетал въ радости, думая, что оно и таки останется навсегда!“ В сентябрі року 1862 Духнович і Добрянський закладають у Пряшові **Общество святого Иоанна Крестителя**, главнов задачов котрого было „воспитаніе русскаго юношества на счет будущего народнаго движенія и воскресенія“. Такий задум вказовав на то, же Духнович учув і порозумів, же путь, по котрій Русины хотіли крачати в середині XIX. стороча – політична путь – ся в тім часі не освідчила. Зато в програмі Общества ся акцент клав на „воспитаніе русскаго юношества“.

Александр Духнович розробив цілый програм духовного возроджіння Русинів в дусі аполітичного, ненасилного просвітительства. Тота путь потребовала в першім ряді кодифікований літературный язык, котрого Русины в тім часі не мали. Но Духнович не пішов путів кодифікації найросшыреніших діалектів, як то зробили ёго сучасници і приятелі – словенськы возродителі (Людовіт Штур і другы). Важну роль ту одограла близкость понять „руськый“ і „русский“, котра привела Духновича к думці, же Русины годни і мусять хосновати великоруськый літературный язык. Тото была ёго велика хыба, бо русиньскый язык і великоруськый язык, хоць суть обидва славянськы, но не суть ідентичны, суть дость оддалены своєв штруктурув і словниковым складом. Спонтанны політичны рахунки в тім часі переважовали над розумінём реалной лінгвістичной ситуації і охабили го на позиціях русофілства у вопросі літературного языка. На велику шкоду, тот языковий проблем був вирішений аж на кінці XX. стороча у Словакії. Підкарпатськы Русины аж початком XXI. стороча зачали тот проблем помалы рішати. Але як педагог, Духнович розумів комплікованость великоруського языка про русиньскы діти. Зато свій учебник – „**Книжиця читальная для**

начинающих“ (1847) написав на живій русиньскій бісіді. Про вірників-Русинів написав популярны молитвенники тыж живов русиньсков бісідов із невеликыма доповнїнями церковнославянського языка. Были то „**Литургический катехизис**“, 1851, „**Хлеб души, или набожныя молитвы и песни для восточныхъ церкви православныхъ християн**“, 1851 і „**Молитвенник для русскихъ детей**“, 1854.

Евфорія початкових успіхів будительского діятельства але скоро выхляла. Уж в другій половині 50-тых років ся дістав під поліцейный догляд. Чогось нам, мірным Русинам оддавна мали потребу наганяти страх міцны той doby – і Відень ся Русинів бояла, і Будапешт, зато і Прага ся напудила і не дала Русинам обіцяну автономію, хоць так было підписано в сен-жерменськім договорі, а теперь і Київ не хоче Русинів узнати. Хоць Русины нігда проти своїй державы не воєвали, але все лем были частёв чієгось войска і воєвали за чіюсь слободу.

На велику шкоду, зреалізовати вшытко задумане уж Духнович не встиг. За послідні рокы був тяжко хворый і так не був такий активный у діятельстві русиньскых обществ. Так подобно і Адолф Добрянський, перенаслідований штатныма орґанами дожив свій комплікований живот не дома, міджі Русинами, але в Інсбруку (Тірольско). Окрем того, свою неґатівну печатку на процесі русиньского возроджіння охабив і процес мадярізації. Іроніов было, же і мадярьскый закон о рівноправности вшыткых народностей, котрый був приятый в часі, кідь Будапешт і Відень досягли Догоду (1868), Русины мали лем едно право: были частков єдиного мадярьского народа. Тото повторять і днешній Київ. В сучаній „незалежній Україні“ Духнович якимесь чудом перетворив ся на „нашого українського будителя“, но о Добрянськім українськы учены і політици якось не хотять бісідувати, хоць якраз тыма днями минуло **160 років од вытворіння ним споминаного славяно-русиньского політичного Програму**, в яким автор сформуловав свою ідеологію, котра мала быти на хосен вшыткым Русинам Австро-Угорьска – і підкарпатськым, і галицькым, і буковинськым, бо заклала в собі конкретне, хоць і локальне желаня Русинів, мати ходем подобу своїй державы, свою автономію. Того року є **160 років і од першого Славянського конґресу, котрый ся одбыв у Празі 12. юна 1848**. Ани на тот конґрес великы славянськы народы не люблять споминати, бо ёго делеґаты якраз у Празі в передреволючнім році 1848 спробовали розробити програм споїня славянських народів у габсбургьскій монархії на основі федерації, в дусі австрославизму. В тім вопросі карпатськый Русин Адолф Добрянський із своїм русиньськым Програмом вказав ся прозорливішым як вшыткы делеґаты конґресу, бо глубше порозумів політичну ситуацію, яка в тім часі была в Середній Европі. А Духнович своїм ознамом світу „Я Русинъ былъ, емъ и буду...“ вказав ся над ушыткыма політичныма славянськыма програмами, бо тоты ёго слова ся стали русиньськым кредом, русиньсков гімнов на вічны вікы. Таким способом **Духнович і Добрянський суть записаны до світової історії як двома великы русиньскы діятелі XIX. стороча, котры хотіли двигнути русиньскый народ на уровень великих европських народів**. Хоць задум свій з обективных причін не встигли выповнити за живота, їх мена будуть потомкы памятати вічно. ■

• Адолф Добрянський – визначный політичний і культурный діятель Русинів.

Русины мали много, а не мають ніч

(Закінчіня з Русина ч. 2 / 2008.)

Дівочій інтернат сестер василіанок

О тім інтернаті в Річній справі Греко-католицької руської гімназії в Пряшові за шкільський рік 1943/44 писав Др. Штефан Гойдіч, тогдышній директор Греко-католицької руської учительської академії в Пряшові, на стор. 48 – 50. Автор статті пише, же до 1919 року в Пряшові фунговала лем една середня школа про дівчата, а то Штатна учительська женська семінарія. Скоро вшыткы дівчата той школы жили в інтернаті учительської академії (днесь Конштантінова уліця). Ай при тогдышнім заряджію під назвов „САНКТА МАРІЯ“, была то міщанська школа про дівчата і ходили до ней переважно лем дівчата з Пряшова і близкой околиці, зато не было потрібно забезпечувати окремый інтернат.

Але кідь была поволена коедукація на вшыткых середніх і міщанських школах, треба было забезпечити уквартелёваня про греко-католицькы учениці, котры ся приголосили до Греко-католицької руської міщанської школы і Греко-католицької руської учительської академії в Пряшові. Спочатку бывали в єпископській резиденції, котра по смерті єпископа Др. Яна Валія (в р. 1911) стояла порожня. Новий єпископ Др. Штефан Новак жив у будинку богословской академії. О стравовањ дівчат в парохіалнім будинку ся старав о. Іван Кізак, тогдышній справця парохії у Пряшові. Директором і духовним отцём того зачінаючого

інтернату був будучий єпископ о. Павел Петро Гойдіч, ЧСВВ, тогдышній директор єпископской канцелярії. О вихову дівчат ся старали: вдова **Марія Крішкова** і **Анна Седлакова**, професорка Греко-католицької руської учительської академії. Кількість учениць на середніх школах каждым роком росла, зато было треба ся постарати о будинок нового інтернату про дівчата. Проблеми навколо того найліпше знав П. Гойдіч, котрый в р. 1927 ся став пряшівським єпископом. І так 24. юна 1929 єпископство купило од Мойсея Ільковича будинок за 265 тисяч корун і інтабуловало го (быв записаний до поземковой книги) на греко-католицький єпархіалний фонд свяченицьких сирот-дівчат. Од 1. септембра 1929 року в тім будинку жыла бівша часть греко-католицьких дівчат, котры ся учили в пряшівських середніх школах. З прибиваючим ціслом дівчат будинок інтернату на тогдышній ул. Францісція був уж малый, зато в р. 1932 ся прибудовала нова часть за 50 тисяч корун а в р. 1938 ся вирішило надбудувати новий шток за 210 тисяч корун. Виховательками в інтернаті были сестры Чіна св. В. Великого, котрых в р. 1922 позвав з Галичини тогдышній вікарій Др. Николай Руснак. Першов директорков інтернату была **Магдалина Гуменюк** до року 1924, а од того року **Ірина Олексюк**, виховательков была **Агнета Ценкнер**. При інтернаті був сад, де могли дівчата быти у вольнім часі. Повна місячна пенсія (стравовањ) каждую ученицю стояло 500 корун.

По поштатнію греко-католицьких

церковных школ – так общоосвітних, як і одборных – ай дівочій інтернат перестав екзистувати. Подля познатків автора той статті, в тім будинку по вознику Педагогічної факульты П. И. Шафаріка в Пряшові была катедра витварной виховы. До коли і як то было – могли бы написати памятници на тоты часы. По році 1989 в тій будові на Пылзеньскій уліці є Конзулат України в СР.

Цілем вшыткых опублікованых статей о наших русиньских інтернатах, котры в минулости были під егідов Греко-католицького єпископства у Пряшові, є помочи обновити нашу історію, память в тім змыслі, же тоты інституції были інтегралнов частёв русиньской культуры. І хоць в сучасности внаслідку обективних причін Русины не мають ниякий хосен з тых будов, але вшытко, што в минулости было звязане з Русинами, сучасникам якимсь способом бы мало припоминати тоту культуру, історію, факт, же в стінах тых будинків колись ся виховлєвали діти греко-католиків і абсолвенты школ розлічного характеру і типу. Тота історія бы ся мала передавати з покоління на покоління, зато люде, котры собі на ню памятають, мали бы ї росповіти своїм потомкам і сучасникам.

Тыж треба припоманути, жебы авторы, котры будуть на основі хронології історії Русинів аналізувати нашу русиньску історію, не забыли в своїх геслах в тзв. Малій русиньській енциклопедії о тых інтернатах написати. ■

Инж. Ян ФРИЦКИЙ, Кошіці

Ад: Русины мали много, а не мають ніч

Під таков назвов часопис Русин в ціслі 2/2008 опубліковав статью Мгр. Гавриїла Бескида, в котрій ся вертатъ до історії інтернату при Греко-католицькій руській учительській академії в Пряшові. Мене тота статья барз потішыла, бо я, як студент Греко-католицької руської учительської академії в повойнових роках 1945 – 1949, був ем і вихованцём спомянутого інтернату. І тыж ем за то, абы ся о нашій історії і забытій славі русиньского школства писало вєще, бо без знаня конкретно-минувлого нам буде тяжко встановити цілі і перспектївы сучасного русиньского возродного процесу. Также ся перенєсьме дакус до економічных і культурно-політичных условий студентьского жывога по другій світовій войні.

Днешня генерация ани собі представити не знає, яку нам радость ту в Карпатах, під Дуклєв, принесло ослободжіня нашої країны! Нам молодым ся отворили двері і новы можности здобыти вышу освіту. Зачав ся нормальный жывог: люде зачали робити на полю, у фабриках, діти зачали ходити до своїх русиньских школ. На векшых селах ся закладали руськы міщанкы і іншы середні школы – настав великий рух в народнім возроджію. Тото вшытко витваряло потребу далшых школованых кадрів і кваліфікованых учителів.

Велика одповідность впала і на нашу Греко-католицьку руську учительську академію в Пряшові. До першых клас было треба приберати вєще студентів і витваряти паралелны класы А і Б. І я по войні в 1945 році був єден з тых студентів. Шкода, же закон о школстві з 1948 року сістем приправы

учительских кадрів змінив і послідні учителі з учительской академії вышли в шкільскім році 1949/1950.

Кідь нам по вступных экзаменах в шк. р. 1945/46 директор учительской академії Др. Штефан Гойдіч выголосив, же сьме до першой класы прияты, то перша дорога вєла до інтернату. Условія на прияты были дві: платити корунами і натураліями. Каждый на зачаток дістав папірик, на котрім были написаны польногосподарьскы продукты, якы треба до інтернату принести, до коли і кілько. Треба собі усвідомити, же то были тяжкы повойновы часы, в містьских складах не было достаток продуктів, був листковий сістем, а студентів было треба кормити.

Я собі споминам, же при одході до школы при кінцю август-а 1945 року мі дома подля папірика приправили: мішок бандурок, 20 кіл ярчаной муки, 5 кіл фасолі, малый мішок цібулі з ческом, ярчаны крупы, велику грудку шмальцю і дакус соли. Тото вшытко наложили на віз, положили іщі перину і шматя, запрягли стару кобылу і одышли сьме з Андрієвой до Пряшова, вєдно з двома студентами (Йосиф Ляцко і Йосиф Боднар), котры бывали в Алумнеї і ходили до руськой гімназії.

ПЕРШЫЙ ФАЛАТОЧОК ХЛІБА В ІНТЕРНАТІ

До Пряшова сьме дошли пообіді. Господарька в кухни перебрала продукты, а кідь збачіла мою смутну і голодную тварь, одрізала фалаток хліба, намастила нашым шмаль-

цём, посыпала цібулєв і дала мі їсти. Быв то мій першый обід в інтернаті.

По одовздано продуктів мі на дирекції интернату приділили місто на спяня в комнаті, де было 30 постелей. Быв ем радый, же буду мати де спати і што їсти. В интернаті бывали іщі студенты з руськой гімназіі, руських клас обходной академіі і з грекокатоліцькой міщаньки, котра мала класы в приземных просторах интернату.

Жылот в интернаті ся рядив подля порядку, котрый нам хлопцям з русиньских сел не робив проблемы. Мі ся здасть, же сьме тогды были скромнішы і слухнянішы. Не мали сьме великы пожадавкы. Старали ся о нас отці василіане, які были барз милы. Дакотры нашы дїтиньскы нерозважности рїшали з порозумінєм і ласков, як властны родічі. Запамятав ем сі отця духовного **Маріяна Поташа** і **Никодима Крету**, котры ку мі были барз добры. Они сі ня барз облюбили, може зато, же ем был слухняный, же ем был сирота. І на іншых не можу повісти криве слово, як, наприклад на **отця Полікарпа Гучка**, **Емануїла Главача**.

ГОЛОС ДЗВОНУ

Интересне про наш интернат было то, же денный порядок ся організовав подля голосу дзвону. При ославах 100-річного юбілею Руськой учительской академіі я го видїв вісіти на тім самім місті, як памятку на зашлу славу нашого интернату. Першый голос дзвону іщі перед шестов годинов рано голосив, же треба вставати і приправлєвати ся до школы. Другый голос нас кликав на молитву до часовні-каплічкы. Она была на першім штоку. На престолі з прекраснов іконов не хыбовали все жывы квітки, о котры ся старали сестры василіаньки з дівочого интернату, што був на Пылзеньскій уліці. Далшый голос дзвону нас кликав на фрыштик до їдалні. Каждє їдло ся зачінало молитвов „Отче наш“, котру зачінав студент – будущій учитель **Іван Манько** з Мальцова.

Пообіді отці василіане ся старали, абы вшыткы вихованці были на своїх місцях в штудовні і приправлєвали ся на далшый день до школы. В тім часі мусило быти в интернаті тихо, абы ниhto не вырушовав студентів при штудію. Іщі двараз было чути голос дзвону: кідь нас кликав на вечерю, і по 9-ій годині вечур, кідь був выголошений ночный одпочінок.

ГРАТУЛОВАВ МІ ДИРЕКТОР РУСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

Мы, як будучі учітелі, сьме не забывали ани на культурно-освітню роботу. Ведно із студентами в Алумнеї сьме організовали культурны акції. Споминам собі, наприклад, на концерт в тілоцвічні при руській гімназіі. На концерті выступали нелем хлопці з наших интернатів, но і дівчата з интернату сестер василіанок і іншы. Проґрам був богатый і пестрый. Выступали там із своїма літературными творами **Андрій Ваташін** – з любовнов поезіов, **Василь Скрип** – з приповідками, **Валентин Кормош** – з байками (подля Крылова) і ін. З doprovodom клавіра прекрасно співала руськы і українскы співанкы **Ольга Остапчук**. При співаню наших

співанок великий успіх мала **Вера Пеліхова**. З духовными і церьковными піснями выступили дівчата з руськой гімназіі. Міджі їх піснями была і „Аве Марія“. Хлопці з гімназіі затанцєвали руський „казачок“ і ін. Мене організаторы повірили декламовати найновшу руську поезію. Я сі выбрав поезію Константіна Сімонова „Жди меня и я вернусь“. Стишок ем декламовав наспамять з великим переживанєм. В авлі было тихо, як в гробі. По скінчіню были бурливы потлескы. Самособов, найвеце тляпкали дівчата, што ня тогды барз тішыло. По скінчіню концерту мі ґратуловав і сам директор руськой гімназіі **Алексей Фариніч**. А то было штось!

ПО ПОШТАТНІЮ

По поштатнію интернату в р. 1948 ёго ряджіня взяла до рук штатна справа. Директором ся став **Еміл Сокол**, професор руськой гімназіі. Як вихователі ся на интернаті чередовали професоре: **П. Бунґаніч**, **І. Волощук**, **М. Коленка** і ін. На порядок мерьковали самы штуденты найвысшых клас. В жылоті нас вихованців ся мало-што змінило. Росшырила ся сполупраца із студентами з Руськой гімназіі в Гуменнім. При стрічах сьме обдивляли їх „твердый“ руський язык. Наша рушіна в Пряшові была мьака і переплетена з русиньскими словами. При таких стрічах сьме сі усвідомлєвали, як много русиньских дітей може штудовати на вшеляких наших школах.

ТЕПЛЫ СПОМИНЫ НА РУСЬКИЙ ДОМ

Неодділнов частєв моїх споминів на штудентьскы часы зістає Руський дом у Пряшові. Як штуденты мы ту главно ходили в суботу пообіді і в неділю по штудентьскій святій літурґії, на котрій мы, як будучі учітелі і канторы, тоту літурґію на хоруші співали. Про штудентів в Руськым домі все были організованы розлічны пестры культурны акції. Мы знали ёго історію і были вдячны закладателям такого прекрасного культурного центра. В нім по другій світовій войні была выголошена і перша „Українська народна рада Пряшівщини“. Ту сьме ся сходили на громады новой молодежной організації „Союзу молоді Карпат“ і слухали Др. Андрія Сушка, председу СМК, який говорив о задачах в повойновім народнім возроджію. Ту сьме організовали стрічі на Новый рік подля юліаньского календаря, робили стужковы ослavy перед матуров. Не мож забыти стрічу штудентів з нашим, тогды молодым, поетом Іваном Мациньским. Мы любилли слухати ёго стишкы, бо він їх декламовав з великим ентузіазмом і силно переживав того, што читав. Мы го слухали з отвореныма устами і нагороджовали го великыма аплавами. Мы тогды в нім хотіли видіти і виділи другого Маяковского. Хто бы міг на таке дашто забыти!

Мы любили ходити до Руського дому в Пряшові, бо сьме ся там чули як дома, на своїй теріторії. Ту было все на што позерати, чути і што почитати. По стінах вісіли образы наших будителів і політичных представителів нашего народу. Ходбы были выздоблены прекрасными вышивками русиньских жен,

образами, фотографіями з акцій, зо жывота русиньского народу. В реґалах сьме находили часописы і новинкы, писаны азбуков. Найінтересніша в тім часі была наша „Пряшевщина“, бо в ній сьме находили і нашы статі о жылоті штудентів, писаны по руськы. Велику пасію сьме мали позерати з оken Руського дому на „корзо“, де ся проходжовали нашы дівчата, котрым сьме зошмарєвали долов папірыкы з одказами. З погляду дорослых, то то было дакус дїтиньске, нерозважне, но мы свій чін поважовали за штось нормальне, бо сьме то робили з наших оken і з нашего Дому. Барз нам Руський дом приріс ку сердцю.

• Штуденты і вихователі Интернату при Грекокатоліцькій учітьскій академіі у Пряшові 1947 року, міджі котрыма і автор статі (на фотці у найвысшій ряді третій зліва).

РЕКАПІТУЛАЦІЯ

Недавно єм був в Пряшові і хотів єм попозерати і навщівити Руський дом – „святыню русиньской культуры“. Уж при вході з ходника у вітринах колись было видно вшеліяки нашы часописы і новинкы писаны азбуков, были ту выставлєваны вышивкы нашых жен, великодны писанкы і іншы предмети характерны про Русинів. Теперь там увидите малы електронічны виробкы і другы дрібны предмети як рекламу чуждїх podnikatelїв. Ніч з того не насвідчує, же вітрины патрять Руському дому. Стїны коло ґарадічів на першый шток все были выздоблены образами нашых поетів і умелцїв, деревяных церквей і др. Теперь суть там лем голы стїны. На першім штоку в просторных ходбах – пусто. Гев-там по кутах поукладаны стары буторы ці розбиты скрині. Стїны білы, но без єдного образчика. Глядав єм даякий плаґат, бо праві ся приправлєвали культурны фестивалы у Свіднику і Міджілабірцях. Нигде ніч. Двері вшиткы позапераны. При слабім світлі єм з бідов перечітав бронзову таблу о історії Руського дому. За єдыма дверяма было чути голос. Отворив єм їх, позд-

равив: „Добрый день!“ Одповідь была: „Dobry den!“ На мої вопросы ми притомна жена все одповідала по словенськы. Ку ній ся придав і за столом сидящий муж – тыж по словенськы. Такой єм сі усвідомив, же я в Руськім домі вже не міджі своїма, але міджі чуждїма людьми. Поздравив єм і одышов до Кошіць. По пути ми в голові перескаковали думкы, **яка велика траґедія настала, же бывша слава Руського дому так заникла.** Сам собі кладу вопрос, ці іщі даколи воскресне забыта традиція русиньского Руського дому і **ці він ся назад стане центром культуры і стріч нашых студентів і нашего народу.**

Дай Боже, жебы ся сповнили пророчі слова пана Гавриїла Бескида о приправі і вихові новых кваліфікованых учительских кадрів, котры бы з великов ласков і ентузіазмом шырили культуру і освіту на русиньских школах і міджі Русинами. Першы передусловія на тот довгий процес уж суть. Быв вытворений Інштїтут русиньского языка і культуры на Пряшівській універзіті. Жычме му велє сил і успіхів в єго благородній роботі – на хосен вшиткых Русинів. ■

Проф. Др. Павел Роберт МАґОЧІЙ, председа Світової рады Русинів, академік Канадського кралєвского общества – канадських академій уменія, гуманітарных і природных наук, академік Міджінародной славянської академії наук в Києві

Ваганя України веде до екстремізму

Уж 17 років Україна є незалежнов державов. За тот час ся в ній стало много демократічных змін, які принесла до Середній і Выходной Европы революція в 1989 році і розпад Советського союзу. Єден вопрос але протиречить тым демократічным процесам. На противагу своїм сусідам – Польщі, Словакії, Мадярщині і Румунії, а тыж Чехії і Сербії, Україна не узнає Русинів за окремый народ. Така політика є елементарным порушінєм людських прав.

Цілых 17 років українська влада одмітує вшиткы пожадавкы на узнаня Русинів, які были реалізованы в розлічных формах: 1. Множество пожадавок русиньскы обчаньско-культурны організації Закарпатя адресовали Вєрховній раді і владі України; 2. пару пожадавок демократічно зволеної Областной рады Закарпатя, враховано схваленого абсолютнов вкшынов голосів (71 проти 2) рішіня з 7. марта 2007 року о узнаню Русинів за національність на теріторії Закарпатя; 3. Поданя омбудсмена України Н. Карпачовой із 17. януара 2007 року о обновліню національной категорії „Русин“. Влада України ани Вєрховна рада України не взяли до увагы нияку з тых законных пожадавок, намісто того приказала Міністерству юстіції України виробити „юрідічны“ доводи свого справованя.

Напоследку Міністерство юстіції України высловило свою позицію в писмі із 6. марта 2008 року адресованім Секретаріату президента України В. Ющенка, котре є повне внуторных роспорів. Наприклад, у писмі ся твердить, же каждый обчан України має право на свою властну націоналну самоідентіфікацію. А тыж, же екзістенцію нації (писмо путать терміны „нація“, „національність“ і „націонална меншына“) не можуть надіктовати органы влады, ани державны, ани містны.

Ту ся зачінають ряд протиречінь. Міністерство юстіції твердить, же Україна ніґда не одмітовала екзістенцію етнічної ґрупы під назвов Русины, докладно уникаючи самого вопроса о Русинах як о окремії національности. Без огляду на то, же органы влады не можуть вирішувати вопросы екзістенції національности, Міністерство юстіції находит доводи про державну політику, цїтуючі писмо

од штатом фінанцованого Інштїтуту політічных і етнонаціональных выскумів Народной академії наук України. У писмі інштїтуту з 29. фебруара 2008 р. ся твердить, же „Русины суть орґанічно частєв українського народа“, т. є. єго „субетносом“ або „етноґрафічных ґрупов.“

Міністерство юстіції вказує ай на то, же Україна не має „офіціального перегляду народностей“, які в країні жыють. Наперек тому, сугласить з фактом екзістенції такого перегляду зо списованя людей у році 2001. Кідьже Русинів державный орґан (Народна академія наук України) класіфікує як етноґрафічну ґрупу, то они ся не дістали до списку 130 народів і народностей, який опубліковав Державный комітет штатістики України. Таким способом, наперек праву каждого обчана на властну народну самоідентіфікацію, владны штруктуры України класіфікують Русинів так, же они не екзістують.

І што можемо робити по одмітнутю України узнати Русинів як окрему національність на основі таких притиречівых „юрідічных“ доказів? Єдным з наслідків такой політики є „зуфалство“ з боку дакотрых русиньских організації Закарпатя, які недавно обновили пожадавку нелем на автономію, а ай на „суверенну державу“.

Мы підтримуємо теріторіалну компактність України і єї систематічны снагы на пути к демократізації і зближіню з Европов. Але як ся Україна хоче стати членом Европской унії, кідь єї влада або з ідеологічної задубілости, або через схвалне затримованя не хоче узнати Русинів як окрему національність? У 19. сторочу царьска Росія класіфіковала Українців (якых она называла Малоросами) не як національність, але як етноґрафічну ґрупу Русів. Мы думаємо, же у 21. сторочу про Україну і етнічных Українців не мають визнає повторєвати тоты істы аргументы проти карпатськым Русинам, котры Руси в минулости поужывали проти Українцям.

Сучасна Україна мала бы ся справовати як будуцій член Европской унії, а не як царьска Росія або Советський союз. Узнаня карпатських Русинів за окрему національність заспокоїть елементарны людьскы права Русинів і стане ся важным кроком України на пути єї інтеґрації з остатком Европы. ■

Валерій ПАДЯК, к. н., Вискумний центр карпатістики в Ужгороді

Языкова ситуація на Підкарпатській Русі: проблеми и перспективы

Abstract

This essay has as its goal to distinguish the main trends in the development of a literary norm in Subcarpathian Rus'. The author focuses his attention on the following issues: (1) the main principle of Rusyn orthography used by a given author; (2) the manner in which the historical phoneme [O] is pronounced in newly-closed syllables and reflected in writing (u-pronunciation, i-pronunciation, and ū-pronunciation); (3) the manner in which the non-palatalized I is reflecting in writing.

The analysis of the language situation reveals that the process of choosing a literary norm is an unresolved issue for the Rusyns of Subcarpathia. The achievements in literature and the media have so far not resulted in the formation of a literary norm. In absence of such a norm, writers lack a point for orientation. For this reason, each author follows the norms of his or her local native speech (dialect) and on that basis shapes his or her own language standard. All this points to the fact that the shaping of a literary norm (or language codification) for Subcarpathian Rus' remains a long-term prospect for the future.

Днесь на Підкарпатю суть писателі, и то читавое число, котрі хоснуют русинський язык: Василь Сочка-Боржавин, Славко Слободан, Михайло Кемінь, Юрій Чорі, Анастасія Далида, Владимир Фединишинець, Иван Калинич (†), Тамара Керча, Иван Меденци (†), Иван Петровцій, Йосиф Лемко, Владимир Танчинець, Роман Пищальник, Михайло Град, Иван Фотул, Василь Молнар, Иван Ситар, Дмитрій Сидор, Рудольф Матола, Василь Матола, Валерій Падяк, Марьяна Нейметі, Михайло Чухран, Михайло Чекан, Олена Русин-Яринич, Михайло Алмашій а т. д.

Не позераючи на заявы даяких ґраматистів из Підкарпатя за вто, што русинський язык у регіоні тримле ся (из 2002 года!) кодифікованої норми, тоти заявы скорше мож характеризовати, ги даяке снажіння мати норму, а не сам историко-лінґвістичний факт закладання норми. Бо унормованя значило бы лем вто, што авторы русинської крас-

ной літературы и пресы тримавут ся єдної діла ушыткых (ци майже ушыткых) орфоґрафічної норми. А того днесь неє. Нарубы, у ситуації, кідь неє кодифікованої норми, каждый автор нарабляє свій стандарт, и то подля віка (старше ци молоде покоління), подля освіти (має ци ніт філологічну освіту), подля бесіды свого регіона (у-гваряня, і-гваряня и ў-гваряня), подля того, ци вяже автора церьковно-славянська традиція, ци ніт а так дале.

У куртому написі не дасть ся

• Палерій Падяк, к. н. із Ужгороду – видаватель і научный працівник. Фотка: А. З.

шыроко описати языкову ситуацію, зато маєме за ціль лем позначити майглавні тенденції розвою літературной (писемной) норми на Підкарпатю. Будеме, главні, позерати на три такі моменти:

1. Што ся бере автором за главный принцип русинської орфоґрафії;

2. Як ся выгваряє и пише істоичне **О** у новозапертых складах (у-гваряня, і-гваряня и ў-гваряня);

3. Як ся передає на письмі в авторському тексті нейотоване **І**.

За объект досліджіння береме творы, выдані по більшій часті за послідні 5 – 7 років.¹

Направду, мож говорити за даякі соціально-вікові ґрупы „писателів” у вопросі хоснованя тої ци другої норми. (Туй слово „писатель” хоснуєме у шырокому значіню – каждый, хто має одношіня до процеса писаня).

Приміром, **подля віка – старше ци молоде покоління писателів**. Патріархы русинської літературы

– тоти, што мавут за собов класичні довосні ґімназії, за главный принцип русинської орфоґрафії тримавут етімологічний принцип. Вони хоснуют знак **Ѣ** (ять). Молоде покоління (тоти, што не мавут філологічної освіти) пише скорше так, як чує, то значит за фонетичным принципом ци, скорше, іґнорувачи сесю проблему. Приміром, найдут ся у В. Фединишинеця (*Паруйр Севак. Письнє вирьх піснів*, 2001) такі шорикы:

Кров народа єї вікового
Я рахую таков пречистов,
Як носія дітини під **сирцьом**.

У другому місті: „під тяжістьов власного **сирця**”.

Мож порунати из другим стихом В. Фединишинеця:

Що любов моя ниськы,
Ги єї щи дітоцькоє **серце**
Або днешна денниця.

Як видиме, подля выговора, у автора „**серце**”, айбо „**сирцьом**”.

Тото саме найдеме у молодого поета В. Матола (*Русинська иконка*, 2006): темно, айбо: „**тимінь** на дворі”, два разы, айбо „та прости **рас** мені йсі ґріхи”, тото саме: „**динь**”, „**огинь**”, „я **малиньким** був...”, „**чиряйте**”. Айбо нарубы: у „**серцьови**”, „**землю** нашу”, „на дворі новий **день**”, „у монастирь до Ракошина **днесь** не пуйду”.

Тото саме найдеме у поетесы Т. Керчи (*Было ци не было*, 2003): „ґребе **зимлю** руками”, „коли **отиць**... ходив”, „спровадив за **тритью** гору”, „**позиравут** жадно”, „**посідали у кирті**”. Айбо: „лізат пуд **землєв**”, „на вутцєвуй **земли**”, „на **переву** гору”.

Одмітувачи етімологічне написаня, котрого ся тримавут по більшій часті старші ґенерації писателів, нові покоління писателів у процесі активного хоснованя русинського языка пристають на то, обы за главный принцип русинської орфоґрафії узяти морфемно-фонематичный. Тото видко из текстів І. Керчі, М. Капралю, В. Падяка, М. Алмашія, М. Кеміня и др.

Теперь, приміром, **подля освіти – має автор ци ніт філологічну освіту и ци знає за традицію письма**.

Неє розуміння того, який розділ є

концепція розвила ся из лінгвістичних варіацій майавторітетного писателя и научника, академіка *Мадярської академії наук* Антонія Годинки (1864 – 1946), котрый підпоровав ідею *у-гваряня*. У теперішні часи тота ідея найшла своє продовжіння у першій ґраматиці під титулком *Материнський язык: Писемниця русинського языка* (авторы І. Керча и С. Попович, помочні авторы М. Алмашій и В. Молнар).³ Авторы исперли ся на чеського лінгвіста Франтішка Тіхого, котрый писав: „*Основу місного підкарпатського языка треба глядати у Маромороши*”, то значит, же авторы „...Писемници” выбрали за основу маромороський діалект, котрый, як они пишут, „*покриват булшу часть ареала и історично обоснований як корінний пудкарпатський говур*”.⁴

Кідь говорити за ареал ширіня діалекта, то авторы „...Писемници” до того ареала капчавут и території из бережськими говорами, то значит тоти, де ся хоснує *ў-гваряня*. И то зато, же звук [ў] не признає ся за окремый звук, а лем за варіант звука [у].⁵

Так ся видит, же на зачатку процесів возроджіння карпаторусинського языка таку ультимативну (радикалну) концепцію – перейти в літературному хоснованю лем на основу *у-гваряня* – прискіпити не подарило ся. Бо ниякой теоретизованя не годно подмінити собов языкову практику и слобідное хоснованя ушыткых варіантів, и конкуренцію тых варіантів, майсилный из котрых и мав бы ся убрати у перспективі за літературну норму.

То значит, же замісто унормованя писемного языка радикална концепція *у-гваряня* першой підкарпатської ґраматикы (из 1999 года), нарубы, породила контраверсійні ідеї, в основу котрых ся кладе иншакый базовый діалект. Як то, приміром, уйшло из хоснованя звука [ў]. Часть писателів перейшла на хоснованя того звука и одличає го од звука [у].

Лавреат *Літературной премії* им. А. Духновича поет Иван Калинич, приміром, у своїй книзі фіґлярських стихів *Смієся Верховина* хоснує звук [ў]: *рўдна* (мати), *мўй* (сын), *рўс* – жоны – *жўнка*, а до того: *молоденькўй* (дівці), *дўстати*, *слобўдно*, *пўйшов* (народ), (дзюгат) *лўктём*, у *тўй* (ґрупі), в *кўнци* (бытя), (губы) *пўдвели* а т. д. Тото саме мож уповісти за поета И. Петровція, котрый не лем хоснує [ў], але діла позначкы того звука

„аванґардно” увів у русинський алфавіт літеру латинської абечеды у-умлаут – Ů, што ся потовмачує, скорше, як факт лінгвоанархізма, чим, приміром, снажіня до унормованя языка (*спїванкы, дївка, вичїр, гїд*).

Контраверсійнов до норми *у-гваряня* стала доста продуктивна норма інтеґрального знака-буквы на місті голосного звука [о] у ново-запертых складах, котрі історично были отворені. (Тот знак має тоту саму функцію, што у старославлянськیم языку буква Ѣ (ять), котра для носителів діалектів сіґналізувала усе своє – [э] вадь [і]).

Ідея інтеґрального знака перейшла дакіло етапів за послідні десять років. Для тої місії хосновали на зачатку літеру ў (позгори стоїт півкарічка), дале літеру ѱ (у з наголосом зліва направо), и літеру Ů (из двома точками позгори). Замісто того знака носитель того ци другого діалекта выговорёвав свій звук. Приміром: возити: *віз* – *вуз* – *вўз*; твого: *теїй* – *теуї* – *теўї*; договорено: *договір* – *договур* – *договўр*; русинові: *русинів* – *русинув* – *русинўв* а т. д.⁶ Послідный час у даяких текстах на тому місті (історичного **О**) хоснує ся (и то ся нам видит майлогічным) літера **Ů** (з дашком).⁷ Тота ідея позволяє хосновати ушытки три варіанти: *у-гваряня*, *і-гваряня* и *ў-гваряня* як рівні варіанти, што помежи собов конкурувут, и лем языкова практика из часом позволит вызначити, котрый из них ляже в основу літературной норми.

И кідь днесь норма *у-гваряня* лежит в основі творчости Славка Слободана (літературный псевдонім І. Керчі), М. Кеміня, М. Капраля, Т. Керчі, М. Града, В. Танчинця, В. Матолы, И. Ситара, то *і-гваряня* силувут ся изреалізовати ги норму В. Фединишинець и Й. Лемко, а *ў-гваряня* найде ся у творчости И. Калинича, В. Молнара, Ю. Чорі, И. Петровція, Р. Пищальника. Суть и писателі (В. Сочка-Боржавин, И. Меденці и др.), котрі на письмі у тій позиції ставлять букву **О** и выгварявут звук [о]. Приміром В. Сочка-Боржавин хоснує в тій позиції то **У**, то **О**:

Не журися, *мўй* миленький
Шуга не журися,
Лем на *вечур* из работы
Идо мні вернися.

(Не журися)

Я много *цїмборов* в Європі маю:
У Польші, в Чехії и при Дунаю,

але и яничар лукавых знаю,
што чисть Руснакам нищат
в *родном* краю...

(Кто брат и кто не брат)

За проблему мож уважати и диференціацію букв **Ї** и **І** в словах, де по мягкім согласнім стоїт неётований звук [і]. При тім за основу диференціації є приятый принцип хоснованя на тім місті в історичных текстах буквы **Ѣ** (*ять*). Знаєме, же в російськیم языку на тім місті сістемно выужывають ся буква **Е** (приміром, *лето*), в українськیم языку – буква **І** (*літо*). Іншими словами: котра з букв має ся писати в русинськیم языку на місті історичного **Ѣ** в сучасных текстах – **Ї** ци **І**?

Веце писателів у тій позиції поужывавут букву **І** (не диференціювут **ІІ**). Приміром: *ніжно, в лісі, дївча, идо мні, свіжый, вітка, малолітка, літом, дїтьом, вітер, тіло* (В. Сочка-Боржавин); *осїнь, по толоці, мліє, у боці, коріня, у марті, у говіня, світ, просонцевіт, ніколи, пофіґльовати, стемніє, вечорниці, легіні, удданиці, сміх* (Ю. Чорі); *місто, харківський, на сцені, в небі, кінь, дївка, дїдо, літо, діти, втік, звїдаю, совість, біда, нігдашуга, заміню* (Й. Лемко); *втікали, співати, цїмборство, німці, вічно, сімнадцять, вітер, у Тусі, діти, сині, безґрішний, біда, вікы, другі, цілий, у віках, звїрька, вічно* (В. Танчинець); *віровати, хотїти, постаїти, на крилі, на світі, стрїха, свічка, віра, ґрішник, діти, ліпше, хліб, дїтвек, біда, сніг, на колїнах, вірний, вічний, у віках* (Р. Пищальник); *орїх, на базарі, Дїма, потїха, видів, мені, в тумані, сідый, діти, у неділю, дїд, білий, світ, вік, літо* (И. Калинич).

Друга ґрупа писателів диференціювут на місті нейотованого звука [і] на письмі буквы **ІІ**. Приміром:

— *хотїла, сіла, у лісі, в книзі, на місті, при біді, цїмброра, трїскы, недїля, сусїд, літературный, дїдо, латинїка, древні, айбо: холошні, дві, фрїчка, карїчка, вічно, до приміру, чоловік, світовый, мудрі, ґенїй, собі, світ, ґріх, многі* (И. Петровцій);

— *заділїти, хотїти, залетїти, залїзти, досїгати, улїзти, у Шопурці, на слободі, на дні, по поляні, цілі, цілий, німый, дні, у діцтві, хлів, хліб, ліс, дївка, сестры-близниці, птиці, жоні, ціна, мені, нікому, літаня айбо: звїдати, звїдовати, віровати, бігати, цїмборовати, різати, чоловік, міх, сміх, ґріх, на ґаздувстві, собі* (Тамара Керча);
— *тлїти, увидїти, Ніредьгаза,*

дідо, діло, гнів, сосід, наслідство, дітина, у статі, у раді, у новембрі, у науці, по році, на березі, послідний, цінний, ліпший, научні, опубліковані, осталі, приправлені, айбо: вповісти, набідовати ся, Відень, Ясіня, ид темі, у архіві, по містах, містний, старенькі, довгі, генерація, цісарь, віха, універзітет, реалізованя, собі (М. Капраль);

— хотіти, наліпити, увидіти, розділяти, слідовати, умлівати, мусіти, століття, покоління, бесіда, гніздо, розділ, пословиці, окремішності, нині, у Земплині, в центрі, у складі, по силі, у тексті, цінні, поправді, комплікованійша, сесі, сі, айбо: змінювати, вік, камінь, зміна, чітата, благі, порідко, удповідно, в собі, вудані, цінні, устояні, пода-ні, у нормі, такі, сякі (І. Керча).

Тото диференціювання потовмачує ся характером русинської фонетики – у языку суть 9 пар твердых и мягких согласных фонем: [т] – [т']; [д] – [д']; [н] – [н']; [л] – [л']; [с] – [с']; [з] – [з']; [р] – [р']; [ц] – [ц']; [дз] – [дз']. Позад тых парных мягких согласных (окрем [р']) на місті історичного ь (ять) пише ся І, а позад других согласных (и [р']) пише ся І.

До того, обы диференціювати ІІ, треба уважати на то, же позад [р'] у флексіях (закінченнях) пише

ся І (поруняй: *різати, рік, ріньча – в центрі; у новембрі, в Унгварі, двері*).

А до того ищи, обы диференціювати ІІ, треба уважати на то, же у називниках на г, ґ, к, х перед закінченням (флексією) у містному зміннику (позад з, ц, с) подля правила пише ся І (*Шолурка – у Шолурці, наука – по науці, рік – по році, берег – на березі* а т. д.).

Подля нас, правило диференціювання ІІ ускладнює норму правописа, бо в обох позиціях висловлює ся єден и тот істий звук. На практиці на слух простому носителю языка, незаінтересованому у деталях языкознання, у тій позиції не дасть ся видіти розділ в написаню букв І и І. Тото буде проблемов у школах при учіню орфографічних норм. Мож проілюстровати: даколи и кваліфіковані лінгвісти авады писателі из філологічних освітов не годні подля правила написати сесю орфограму. Приміром, *Ніл, Ніларпа* (чуже слово, у І. Керчі) – *Ніредьгаза* (чуже слово, у І. Керчі, М. Капралья); *цінні* (у І. Керчі) – *научні* (у М. Капралья); *тріска* (у І. Керчі) – *тріскы* (у І. Петровція); *література* (у І. Керчі) – *літературный* (у І. Петровція); *Ясіня* (у М. Капралья) – *ясінь, Ясіня* (у І. Керчі); *устояні* (у І. Керчі) – *древні* (у І. Петровція);

холошні (у І. Петровція) – *у Земплині* (у І. Керчі); *опубліковані, реалізованя* (у М. Капралья) – *послідный* (у М. Капралья); *діалектарій* (у І. Петровція) – *діалектарій* (у І. Петровція) а т. д.

Аналіз языковой ситуації указує на вто, же процес глядана нормы писемного языка и на зачатку ХХІ століття все ищи є актуалнов проблемов діла підкарпаторусинів. Здобытки русинської красной літературы и пресы не привели до унормованя языка. И кідь неє кодифікованой нормы, писателю у плані языка неє на што ся орієнтовати и на што ся исперти. Зато каждый писатель тримле ся народной бесіды (свого діалекта) и подля того нарабляє даякий літературный (писемный) стандарт. (До того, писателі Підкарпатя нияк ся не понаглявут уважати на процеси унормованя языка на Пряшівській Руси ци на Лемковині, де вже суть кодифіковані варіанти). Екзістує тверде виджіня (мож уповісти – регіональний лінгвоєгоїзм), што тоти „другі регіони” мавут из часом перебрати „нашу” літературну норму. Айбо характеристика окремых концепцій письма указує на то, же історико-лінгвістичный факт закладаня нормы (кодифікація языка) на Підкарпатській Руси – то доста оддалена перспектива.

1 Аналіз текстів бере ся подля видань: ГОДИНКА, А.: Час гурше, ги вода...: Русинські тексти/ Матеріал зобрав, ушорив, коментарії застачив и вступное слово написав Михаил Капраль, Ніредьгаза 2005; ДАЛІДА, А.: Дзвони Карпатського краю: Стихи. Мукачево: Карпатська вежа, 2001; КАЛИНИЧ, І.: Смієся Верховина. Мукачево: Елара, 1996; КЕРЕЦМАН, І.: Вручание: Хоры и співанкы на слова Александра Духновича и современных русинских поэтов. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2003; КЕРЧА І.: Пудкарпатська Русь. In: Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык (Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi). Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2004, с. 115 – 146; КЕРЧА, І.: Словник русинсько-руський. Русинско-руський словарь: У 2-х тт. Ужгород: ПоліПрінт, 2007; КЕРЧА, Т.: Было ци ни было: Казки і гаданкы. Ужгород: ПоліПрінт, 2003; ЛЕМКО, Й.: Тайстра сміху на потіху. Ужгород: Гражда, 2003; МАТОЛА, В.: Русинська иконка. Ужгород, 2006; МАТОЛА, Р.: Історія церкви. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2005; МЕДЕНЦІ, І.: Ты прекрасна, Верховино! Мукачево: Карпатська вежа, 2002; МОЛНАР, М., МОЛНАР, В.: Вичурки у вуйны Полані: Етнографічні нарисы. Свалява: Сольво-Прес, 2002; ПЕТРОВЦІЙ, І.: Битанґуські співанкы: Русинський ерос. Ужгород, 2001; ПИЩАЛЬНИК, Р.: Молитва русина: Стихи. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2002; РУСИН-ЯРИНИЧ, О.: Сплету вінок...: Лірика. Тячів: Крок, 2004; СЕВАК, П. (Казарян): Піснь вирьх Піснів: Поема (Перетовмачив з армянського языка на карпато-рутенський Владымыр Федынышынец). Ужгород, 2001; СОЧКА-БОРЖАВИН, В.: Зазвонили в селі на вичурню: Проза и вершы. Ужгород, 1999; ТАНЧИНЕЦЬ, В.: Тямте нас! Стихи. Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2002; ЧОПІ, Ю.: И днись гоя й завтра гоя: (Обрядово-обичасва поема). Мукачево: Елара, 2002.

2 Няговские поучения: Факсимильное воспроизведение текста по изданию А. Л. Попова с ввводной статьёй Ласло Дэже. Ньиредьгаза, 2006.

3 АЛМАШІЙ, М., КЕРЧА, І., МОЛНАРЬ, В., ПОПОВИЧ, С.: Материнський язык: писемниця русинського языка. Мукачево, 1999.

4 КЕРЧА, І.: Пудкарпатська Русь. In: Русинський язык. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Русинський язык (Redaktor naukowy Paul Robert Magocsi). Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, с. 123.

5 Материнський язык: писемниця русинського языка..., с. 5.

6 Еволюцію тої проблеми мож видіти у написаню текстів у таких виданнях: АЛМАШІЙ, М., ПОП, Д., о. ДИМИТРІЙ (СИДОР): Русинсько-українсько-руський словарь. Ужгород: Удавательство В.Падыка, 2001; ПОП, Д., ПОП, Д.: Подкарпатські русины, їх історичні былины и легенды. Ужгород: Удавательство В. Падыка, 2001; Слово за словом: Практична граматики русинського языка для недільної народної школи (2-3 цвіт). (Склали: Михаил Алмашій, Михаил Молнар). Ужгород: Выдавательство В. Падыка, 2004; Сидор, Д.: Граматики русинського языка... Ужгород, 2005.

7 Позерай виданя: МАґОЧІЙ, П. Р.: Народ нивыдыкы: Ілустрована історія карпаторусинів (Потовмачив по русинськы В. Падык). Ужгород: Выд-во В. Падыка, 2007. ■

Др. Олена ДУЦЬ-ФАЙФЕР, Ягелонська універзіта

Лемківській язык в едукацийній системі Польщы

Лемкы то група Русинів, котра заселяла свою етнічну територію по північній стороні Карпат, тягнучу ся клином довшим на ок. 150 км, широким при підставі на ок. 60 км, меже ріками Ославом і Попрадом. На тій тереторії в тридцетых роках XX століття мешкало понад 130 тыс. руского насеління – грекокатоліків і православных. По 1945 р. лемківська спільнота остала розбита через політичны высеління зо своей карпатской вітчизны. Ок. 70 % Лемків остало выселеных на Совітську Україну (на основі умовы з 9 вересня 1944 р. помедже урядом Польщы і совітской України). Решта лемківського насеління остала депортувана в войсковій Актіі „Вісла” на понімецькі землі в західній Польщі. Їх етнічну територію заселили польскы осадники і коли по 1956 р. была видана офіційна згода на поворот выселенців з Актіі „Вісла”, то фактычні не мали они де вертати. В ефекті того на днешній ден на обшыри Польщы сут два оддалены од себе регіоны, де жыют Лемкы. Єден є в горах, на етнічній території, другій, в західній Польщі, де остала більша част Лемків. Окрем того Лемкы жыют на Україні, де, хоч в гідній ступени засимілюваны, не до кінця затратили свій язык і обычаї.

Лемківській язык, як єдна з версий русиньского языка, оснуваний є на найбарже західніх гварах русиньского насеління в Карпатах. Выріжнят ся він захованьом вельох архаїчных, праславянських примет, а тіж выступуваньом попри головній східнославянській групі языковых примет дострых аналогій до тыповых для західнославянських языковых примет. Тоты приметы ріжницують лемківській діалект од сусідніх русиньских (і українських) діалектів. Найбарже характерна з них, то сталый притиск (акцент) на предостатнім складі слів. Інчы, найчастійше выміняны¹ то твердіст выгосовых согласных (кін, оген, заяц, місяц, а не кінь, огень, заяць, місяць); захованя ріжницї меже давным *ы* і *и*, што більше східні гвары затратили (нп. *быти* і *биту*); вымова давного *л* як у „нескладотворче” або (часом) як *л'* (*лупа*, *лем*); часте выступуваня в „запертых” складах у в місце сподіваного *і* (*пюк*, *мюд*, *нюс*); вымова мягких *с*, *з*, *ц* (*сіно*, *зіля*, *пшениця*, *паця*), котры в більше східніх гварах вымавланы сут пільмякы; часты групы *ыр*, *ыл* в однесіно до східніх *ри*, *ли* (*дырва*, *кыртыця*, *гырмит*, *сылза*). Лемківській язык выріжнят ся тіж цілым рядом морфологічных примет, має тіж гідну групу оригінальной, не выступуючой в інчых языках лексики.

Початкы школьніцтва на основі „руского” языка на Лемковині тяжкы сут до устаління. Найстаршы удокументуваны в джерелах інформації про школы на тій території односят ся до 1638 р. Товды то, 13 лютого, краківскій єпископ Ян Задзік приділил материяльні засобы парохіяльній школі в Поворознику і окрислил єї дидактычны задачы.² Дослідники єднак думают, же школы істніли гев і гідні скорше. Проф. Болеслав Кумор³ судит нп., же оснуваня школы в Милику было єдночасне з оснуваньом парохії, то є в 1575 р. Подібны думкы істніют тіж в однесіно до школы в Мохначці Нижній, в котрій оснувано парохію в 1589 р. Давне істніня шкіль підозріване є, на основі приділеної їм землі (пізнійше приділяно інчы материяльні засобы) тіж в Королеві Рускій і Брунарах. В XVII столітї прицерковны школы были дост розповсядженым явиском. В розпоряджыню з 20 листопада 1647 р. для мушынського старства єпископ Піотр Гембіцкі рішал жебы:

*Свої діти так міцане обоіх місточок [Мушыны і Тылича – прим. авторкы], як і підданы з сел до шкіл на науку давати мають, жебы їх в науках богослужынь цычыли і молитов вчыли, так при католицьких костелах, як і при руських церквах.*⁴

В 1780 р. спис шкіл зроблений в часі єпископської візитації подає, же з 36 уніятыських парохій мушынського деканату лем 4 не мали прицерковной школы. Є то барз велика кількіст, головні коли порівнати єї з сусідніма латыньскыма деканатами, де на 31 сельських парохій припадало лем 13 шкіл, при чым до тых парохій належало по пару сел, а „рускы” парохії

ограничали ся переважні до єдного села.

В прицерковных школах вчыли в руським языкым, яким бесідували на штоден так ученикы, як і учитель (дякоучитель), котрий походил з того самого або близкого села. Вчено тіж польского писма. Згідно з приказом єпископа Задзіка з 1638 р. рускы діти мали быти „вчены і цвічены в польській і рускій науці”,⁵ што загалом зводило ся до вчыня читаня і писаня в тых языках.

Доводом на того, же Лемкы од „давных часів” стремили в міру можливости до вивчыня ся, сут архівалія і статистыкы зо знаной колегії, потім гімназії в Подолинці на Спиши.⁶ Вказує ся, же в роках 1643-1849 вчыло ся гев барз дуже молодежы з Лемковины,

з самого лем мушынського деканату навет до 30 осіб річні. За цілий тот час в Колегії вчыло ся ок. 1 900 грекокатоліків, з чого што найменше половина з перемиской єпархії, а серед них 93,4 % з сандецкого і ясельского регіону (західня і середина Лемковина). В статі Мєчыслава Адамчыка (смотр. пр. 6) поданий є довший список родин, котры найчысленнійше вчыли свої діти в подолинецькій школі. В цілости ся она покрыват з назвисками знаных лемківських родів, котры златыма буквами вписали ся в історію лемківської культуры, вели будительську діяльніст серед насеління Лемковины, стали ся значучом вертсом інтелігенції того регіону.

Ефекты того процесу найбарже стали ся видочны в XIX столітї, коли то з Лемковины выйде ціла громада значучых в релігійным, науковим, культурным, літературным жытї Галиції, а навет цілой Європы знаменитых персон. Серед них двох Галицьких грекокатоліцьких мєтрополитів – Йосиф і Сильвестер Сембратовиче, єпископы Фома Полянський і Юліян Пелеш (Пелеш был м. ін. учителем наступці царского престола, князя Рудольфа), професорове теології – окрем выміненых выже єрархів

тіж Онуфрій Криницькій, Тит Мышковскій, Василій Масцох.

Хоц лемківська інтелігенція в значучій більшости была священником інтелігенциом, то част едукуючых ся Лемків выбирала світскій профіль освіти. Гідном популярністю тішыли ся правничы студії. XIX – вічна Лемковина випустила в світ юридичні введувачы судів, адукатів, політыків, журналістів. Серед них были послы до Галицького Крайового Союму: др Даміян Савчак і Володимир Курилович, журналісты: Володимір Щавинський і Іван Бучма, адукач др Кирило Черлунчакевич, урядник австрийской Міністерства Внутрішніх Справ в Відні, Іван Константинович, судя апеляцийного суду во Львові, Александер Кміцикевич і вельо інчых. Знаны сут дохторе медицины: Миколай Тиханський і Михал Савчак з Крениці, Орест Ѓыжа з Высовой, Андрий Прислопскій з Ванівкы, Теофіль Высоцкокий з Тимбарку. Офіцерами австрийской армії были: полковник Іван Пухыр зо Святоковей Великой, майор Омелян Лесняк з Красной, майор Данило Талпаш з Новой Веси, полковник Роман Сембратович з Тылича. Окрем вчених теологів, знаны сут знамениты пофесорове лемківского походжыня заслужены в розвитку інчых голузи науки. Выдатным хіміком на Ягелоньскым Університеті (ЯУ), през пару років ректором той учельні, был Еміліян Чырнянський з Фльоринкы. Для ЯУ заслужыл ся тіж професор медицины, дололїтній директор університетской клінікы, Валерій Сас-Яворскій з Фльоринкы. Юліян Медвецькій был професором на Львівській Політехніці. Спеціалістом в обсягу зоології і мінералогії был Василій Чырнянський зо Злоцкокого, професор на Львівскым Університеті. В просторі літературы выріжнил ся предо вшыткым Владимір Хыляк з Верхомлі Великой, узнаваний свого часу за найвыдатнійшого галицько-русского писателя. Літературным талантом обдарены были тіж братя Полянскы – Амвросій, Олімпій, Петро. Творы Петра тлумачены были на німецькій і італіянській язык. Він сам перетлумачыл на галицько-руське язычіє Байрона, Шекспіра і інчых клясыків світової літературы. Великом індивідуальністю был Миколай Малиняк з Камянной. Плідным мемуаристом – Василій Чернецкій з Тарнавкы.

• Др. Олена Дуць-Файфер читать і лекції з лемківського філології на Ягелонській універзіті в Кракові.

Фотка: А. З.

Мож би выміняти іще вельох знаних Лемків як посвідчення розвиненого на Лемковині процесу едукативної, котрому в другій половині XIX століття сприяли в гідній ступені „Руські Бурси”, завдяки яким могли ся вчити і діти з бідніших хлопських родин. В бурсах ученики мали забезпечене не лем мешкання і страву, але тіж патріотичне виховання і едукацію. Вихованкове **сандецкой і горлицкой бурс** были найактивнішими патріотами і культурними діячами Лемковини міжвоєнного періоду. Їх думання явні стремит в напрямі емансипації лемківської культури. Має то велике значіння для думання про статус лемківського языка і діянь для його розвитку.

Од 1911 р. живий язык лемківського села входит в стале до писаних текстів. Зачынат выходити печатю перший в цілості лемківськый часопис, двотыжденник, пак тыжденник „**Лемко**” (1911-1914). Редакторське выясіння мотивації видаваня того часопису є симптоматичне:

Уже долгое время раздавались на Лемковщинѣ голоса, требующие издания для этой страны Руси, хотя бы маленькой газеты. Требовали этого многие лемки, так как Лемковщина находится въ нѣсколько другихъ условіяхъ, нежели остальные уголки нашей Галицкой Руси. Поэтому многое, что для остальной Галицкой Руси важно – для Лемковщины – безпредметно. Мало того! Русский лемковский говоръ значительно различается отъ говоровъ, употребляемыхъ въ другихъ частяхъ Руси (...) Этими – именно – обстоятельствами объясняется, что принимаемъ за издание подлежащей газетки „Лемко”, на страницахъ которой будемъ обсуждать вопросы, относящіяся преимущественно къ Лемковщинѣ, и издавать её будемъ на языкѣ, приближенномъ къ лемковскому говору (...).”⁷

Дальше уж консеквентні тексти сут писаны по лемківськы, што стандардизує і устелят нормы запису для лемківської бесіди. Станьом лемківської інтелігенції лемківський язык вводжений є в штора більше функціональних сфер. В 1934 р. введеный він остає в школьну сферу як язык едукації на Лемковині. Вчено з опрацьованих през **Матодия Трохановского** і виданих през Державне Видавництво Школьных Книжок во Львові підручників. Были то **Лемківскій Буквар**, Львів 1933 і **Перша лемківска читанка**, Львів 1934. В пляні были і дальшы підручники, до выжшых клас, але не остали они виданы.

Пятьолітній період вчіння лемківського языка в державній едукаційній системі оставил тырвалый слід в свідомості і самооціні Лемків. Коли остал заступлений українськым а потім польськым языком, Лемки остали в пересвідчю про едукаційний потенціал свойого языка, якій ограничено політичними рішыннями. Мобілізувало їх тото до старання ся про одыскання можливости вчіння рідного языка в державных школах. Было тото през долгий час неможливе. За часів комуністичной влады⁸ Лемки остали офіційні узнаны за Українців і поносили шыткы того консеквенції. Незалежні од підоймуваних проб, през цілий комуністичний період не повело ся Лемкам зареєструвати своейой організації. Оставало ім лем Українське Суспільно-Культурне Товариство (УСКТ), в рамках котрого выбороли Лемківську Секцію. Але была она міцно контролювана і негувана през власти УСКТ, што довело до ей розвязаня а пак покликана заступного штучного твору о такій самій назві, котрий был цікловито проукраїнський і не виділ лемківських потреб. УСКТ і польскы комуністичны власти не выказували ниякого зрозуміння для лемківських постулатів, в котрых єдним з найважнішых было вчіння лемківського языка. Згідно з ідеологічні приписаном Лемкам достоменнію їх рідным языком, до вчіння ся якого в школьній системі дано ім право, был український язык. Ефекты такого нашмарія были очевидны. Соціологічна аналіза повыселенчой ситуації Лемків зазначат, же был:

(...) брак векшого заинтересуваня вчынном українського языка зо стороны лемківського населія.⁹

В денекотрых школах (...) молодеж за намовом родичів одмавляла участі в занятях з українського языка (...) бесідуочы, же не сут Українцями лем Лемками.¹⁰

Коли стараня про офіційну згоду на вчіння лемківського языка вказували ся безефективны, пробувано часом ввести елементы вчіння лемківського языка, історії і культуры при нагоді нп. лекцій релігії ци інчых стріч лемківської молодежы,¹¹ але были то дост вынятковы факты і тяжко было бы розсмотрювати їх як форму школьництва.

Основна зміна в процесі вчіння лемківського языка зашла аж в посткомуністичній Польщі.¹² Згідно з демократичными принципами граждане Польщі отримали право до свобідного, легального творіння репрезентуючых їх світогляд і громадскы цілі організацій. Потреба Лемків самореєструваня ся была на

тітко сильна, же уж в апрілі 1989 р. повело ся ім зареєструвати свою, незалежну од УСКТ, організацію – **Стоваришыня Лемків** (СЛ). В статутowych цілях Стоваришыня підкрислят ся міцно освітovy діяня в просторі лемківського языка, культуры, літературы:

Цілю Стоваришыня є:

2. ратуваня, плеканя і уповселюднюваня духовой і матеріальной культуры Лемків,
3. научаня лемківського языка,
4. популяризация історії Лемковини і знань о жыттю і діяльності Лемків поза границями Польщі.¹³

Для реалізації тых цілів при Головным Заряді Стоваришыня Лемків покликано **Освітову Комісію**, котра підняла діяня для можливости офіційного вчіння лемківського языка. В септембрі 1991 р. в основній школі в **Усто Горлицкым** (давнійше Рускым) перший раз по войні стараньом товдышньої ведучой Освітовой Комісії при СЛ – **Мирославы Хомяк** введено лекції лемківського языка як надобовязкового предмету для охочых учеників. Рік пізнійше, згідно з принципами выданой през Міністра Національной Едукації ухвалы в справі вчіння меншынових языків як рідных,¹⁴ заініціювано вчіння лемківського языка в наступных школах на Лемковині – в **Крениці і Розділі**. В дальшых роках вводжено лемківський язык до інчых шкіл на Лемковині. З часом вчіння лемківського языка зачало ся тіж в школах на західніх землях Польщі, де мешкат вельо Лемків. На днешній ден, згідно зо статыстykом видно явний процес росніня чысла шкіл і учеників, котры вчат ся лемківського языка. Коли за даныма Міністерства Внутрішніх Справ і Адміністрації Річпосполитой Польской в школьном року 2001/2002 в Польщі было 14 шкіл, де ся вчыло лемківського языка 127 учеників,¹⁵ то в школьном року 2005/2006 было 37 шкіл, в котрых лемківського языка вчыло ся 295 учеників.¹⁶

Права національных і етнічных меншын в демократичній Польщі остали загарантованы предо шыткым в Конституції РП з 1997 р., де в 35 арт. єст записане:

1. Річпосполита Польска запевнят польськым гражданам принадлежым до національных і етнічных меншын свободу захо- ронія і розвитку свойого языка, захоронія обычаїв і традиції а тіж розвитку своейой культуры.

2. Національны і етнічны меншыны маот право до творіння своих едукаційных, культуральных інституцій і хоронячых релігійну достоменніст інституцій а тіж до участі в рішаню про справы тычучы ся їх культуровой достоменности.¹⁷

На тій загальній основі окрислены остали языковы права національных і етнічных меншын. Право каждого человека до рідного языка єст єдным з основных прав человека. Демократичны державы старают ся в його рамках запевнити право до освіти в рідным языку. По 1989 р. в Польщі мож реалізувати право до едукації в рідных языках національных і етнічных меншын. Вчіння в школах з непольськым языком научаня регулює перепис 13 арт. уставы з 7 септембра 1991 р. о *системі освіти*.¹⁸ Перепис 13 арт. 1 уст. і 4 уст. уставы зобовязує публичны школы до уможливіня ученикам підтриманя почутя національной, етнічної, языковой і релігійной достоменности, а головні вчіння языка і своейой історії і культуры. 13 арт. 2 уст. окрислят загальны організаційны формы такого вчіння, котре може быти ведене:

- 1) в оддільных группах, одділах або школах;
- 2) в группах, одділах або школах – з додатковым вчынном языка а тіж рідной історії і культуры;
- 3) в меджешкольных группах вчіння.

На основі уставовой делегації того перепису Міністер Національной Едукації РП выдал розпоряджыня з 24 марца 1992 р. в справі організації едукуваня, котре уможливят підтриманя почутя національной, етнічної і языковой достоменности учеників принадлежых до національных меншын,¹⁹ котрого переписы през вельо років регулювали організацію того школьництва. З децембра 2002 р. вызначений до справ освіти і вхованя міністер выдал нове розпоряджыня в справі принципів і способу выполнения през школы і публичны єдносткы задач уможливаючых підтриманя почутя національной, етнічної, языковой і релігійной достоменности принадлежых до національных меншын і етнічных груп учеників,²⁰ котре одповідно односило вчіння меншынових языків до вынікаючых з новой школьной структуры в Польщі змін.

Згідно з 1§ розпоряджыня з 3 децембра 2002 р., окрислены в 13 арт. уставы о *системі освіти* задачи, школы і публичны інституції выполняют через:

1. вчіння языка національной меншыны або етнічної группы;
2. вчіння історії, географії і культуры державы, з котрой

культурам ідентифікує ся національна меншына;

3. ведіння артистичных або інчых додатковых занятъ.

Вчыня єст організуване през директора школы на писемний внесок зложений через родичів або правных опікунів ученика в часі приготовлюваня організації школьного рока (2§ 1 уст. і 3 уст.) Ученики, котры скінчили 16 років можут самы складати внески про вчыня (2§ 2 уст.). Декларация (внесок) складана єст лем при початку науки і важна єст до ей закінчєня в даным тыпі школы або тіж (хоц переписи того не окрисляють) до ей цофніня. Дрібницово окрислены принципи організації вчыня сут заміщены в переписах 3§, котрий оприділят, же вчыня меншынового языка може быти організуване в школах або одділах з языком вчыня національной меншыны, в школах або одділах двоязычных, в школах або одділах з додатковим вчыньом языка національной меншыны або етнічної групи, в меджешкольных группах вчыня меншынового языка.

Згідно з розпоряджыньом, вчыня в рідным языку організуване є, коли на вчыня языка національной меншыны або етнічної групи зголосит ся на рівни даной клясы што найменше 7 учеників в основній школі і гімназії або 14 учеників в понадгімназійній школі (5§). Коли чысло учеників єст менше, організує ся в школі вчыня рідного языка в меджеодділовых группах (для учеників рівнорядных кляс) або в меджеклясовых группах (для учеників з ріжних кляс). Чысло учеників в меджеодділовых группах одповідат окрисленому горі чыслу діти/молодежи на одповіднім рівни вчыня. Натоміст меджеклясова група працує згідно з принципами для лученых кляс і не може рахувати менше як 3 і більше як 14 учеників (6§). Коли є невелике чысло учеників, можут быти організуваны меджешкольны группы вчыня рідного языка, котры рахуют не менше як 3 і не більше як 20 учеників (7§). В меджешкольных группах веде ся тыжньово 3 години занятъ в рідным языку.

Переписи 8§ окрислят основу вчыня языка, історії і географії державы з котрой культурам ідентифікує ся національна меншына або языка етнічної групи, вказуючы, же сут ньом програмы вчыня або школьны підручники допущєны до школьного выкорыстаня през вызначеного до справ освіты і выхованя міністра.

Переписы розпоряджєня окрисляють тіж обовязок публичной школы, де веде ся вчыня на основі його переписів, організувати артистичны і інчы занятъ, котры дозволяють підтримати традиції і культуру національных меншын або етнічных груп, застерігаючы лем, же публичны освітєвы інституції повинны тото робити на *міру придбанных фінансовых середків* (9§).

Принципы што до клясифікуваня і промуваня учеників тіж зо шкіль з польським языком вчыня окрисляють переписы розпоряджєня Міністра Национальной Едукації і Спорту з 21 марца 2001 р. в *справі обставлєнь і способу оціняня, клясифікуваня і промуваня учеників і слухачів а тіж проводжєня іспытів і провірок в публичній школі*.²¹

Переписи 31а§ допущат приступлїня до гімназійного іспыту в польським языку або в языку даной національной меншыны (1 уст.). Перед тым родиче або правны опікунове повинны до 20 сєптембра даного школьного рока зложыти правны декларация про приступлїня ученика до провірки або гімназійного іспыту в языку даной національной меншыны (2 уст., 3 уст.). Ученик може зрезигнувати з іспыту в рідым языку, але мусит товды зложыти одповідно декларацию не пізнійше як три місяці перед вызначєным часом гімназійной провірки або іспыту (3 уст.). Выпустники шкіль або одділів з вчыньом языка даной меншыны можут выбрати як предмет матурального іспыту в писаній части свій рідний язык, котрий можут тіж выбрати як обовязковий предмет в устній части (40§ 1 уст., 2 уст.). Язык етнічної групи може тіж быти выбраний як єден з додатковых предметів устной матуры (3 уст.).

Переписи 43§ окрислят обсяг здаваного матурального іспыту в рідным языку вказуючы на можніст здаваня того іспыту през выпускників шкіль або одділів з языком вчыня національной меншыны або етнічної групи, як выкладовым языком іспыту в рідным языку – з вынятком польского языка а тіж тем односячых ся до історії і географії Польщы (1 уст.). Коли є таке рішыня здаючого матуральний іспыт, задачи іспыту приготовлены для здаючых іспыт в польським языку повинны быти проведены на язык даной національной меншы або етнічної групи (2 уст.).

Вчыня в рідных языках меншын в публичных школах веде ся на кошт державы. На основі переписів ustawy о *системі освіты* може быти організуване тіж школьництво непубличне. В Польщі єднак лем жыдівска меншына ма дві непубличны школы.

Правны регуляції в просторі освітєвых прав національных і етнічных меншын в Польщі сут оціняны позытывні. Гірше має ся справа з підручниками. Вчыня лемківського языка веде ся на основі затверджєных през Міністерство Национальной Еду-

кації авторських програмів: **M. Chomiak, H. Granatowska, P. Trochanowski, H. Duć-Fajfer, M. Wanca-Szawluk, A. Kwoka, Program nauczania języka łemkowskiego (rusińskiego) do szkoły podstawowej i gimnazjum.** Допущєний до школьного ужытку на основі MEN-DKW-4014 – 133/99 z dn. 31. 03. 1999 r. і **M. Chomiak, Program nauczania języka łemkowskiego (rusińskiego) dla szkoły średniej (liceum, technikum, szkoła zawodowa). Kurs podstawowy.** Допущєний до школьного ужытку на основі MEN-DKW-4015-7/00 z dn. 18. 09. 2000 r. Што до підручників, то мож речы, же їх чысло є уж дост гідне, не забезпечают они єднак едукаційных потреб в просторі лемківського языка, літературы, культуры. На початку учителя і ученики користали з выданого в меджевойній *Букваря*, а пак з парунадцєтьох підручників і помічных матеріалів опрацуваных головні през **Мирославу Хомяк** і выданных в сондажовій формі през Стіваришыня Лемків.²² В 2003 р. Міністерство Национальной Едукації і Спорту по затверджєню группы выкваліфікуваных експертів до рецензуваня підручників до вчыня лемківського языка, ввєло до своего выдавничого плану першы підручники до того предмету. Тепер учителя і ученики маот до диспозиції такы підручники до вчыня лемківського языка:

1. M. Chomiak, *Лемківскій язык (основний курс) для першой клясы гімназії і середньої школы*, Rutenika, Warszawa 2003;
2. M. Chomiak, B. Matala, *Лемківскій язык з компютером*, Rutenika, Warszawa 2003;
3. M. Chomiak, M. Górka, *Тематычний словник „Школа” (польско-лемківско-англицкій і англицко-лемківско-польскій)*, Warszawa 2003;
4. J. Prokopczak, *Буквы малюванкы*, Rutenika, Warszawa 2003;
5. P. Trochanowski, *Буквар*, Rutenika, Warszawa 2003;
6. M. Chomiak, *Вчыме ся і бавиме*, Rutenika, Warszawa 2004;
7. M. Chomiak, *Бєсідуйме по лемківскы – I част*, Rutenika, Warszawa 2004;
8. M. Chomiak, M. Górka, *Тематычний словник „Хыжа. Чловек. Природа” (польско-лемківско-англицкій і англицко-лемківско-польскій)*, Rutenika, Warszawa 2004;
9. M. Chomiak, H. Fontański, *Граматыка лемківського языка*, Rutenika, Warszawa 2004;
10. J. Horoszczak, *Словник лемківско-польскій і польско-лемківскій*, Rutenika, Warszawa 2004;
11. M. Chomiak, *Лемківскій язык – II част для гімназії*, Rutenika, Warszawa 2005;
12. M. Chomiak, *Лемківскій язык – II част для середньої школы*, Rutenika, Warszawa 2005;
13. M. Chomiak, M. Górka, W. Sandowicz-Bąkowska, *Тематычний словник „Робота” (I том – польско-лемківско-англицкій, II том – англицко-лемківско-польскій)*, Rutenika, Warszawa 2006;
14. M. Chomiak, *Бєсідуйме по лемківскы – II част*, Rutenika, Warszawa 2006;
15. J. Prokopczak, *Буквы малюванкы* (допечатаня), Rutenika, Warszawa 2006;
16. P. R. Magocsi, H. Duć-Fajfer, T. Kwoka, *Rozmawiajmy po łemkowsku, Бєсідуйме по лемківскы, Let's speak Lemko-Rusyn*, Edycja łemkowska, Rutenika, Warszawa 2007.

Лемківського языка вчат учителя, котры маот педагогічны кваліфікації (найчастійше учителя ріжних інчых предметів і священники) і свобідно знаот лемківску бєсїду. В 2000 р. Стіваришыня Лемків при попєртю Міністерства Национальной Едукації зорганізувало *Курсоконференцию для учителей лемківського языка*, котра дала можніст 36 особам з учительськими кваліфікациями, по выслуханю циклю выкладів, участы в варшавських занятях і зарахуваным колоквиєм, отримати едукаційне свідцтво, котре документує кваліфікації до вчыня лемківського языка.

В академичкым року 2001/2002 зачал ся новий етап во вчыню лемківського языка. Перший раз в історії лемківскій язык введєний остал на рівен выжшого школьства. На Педагогічній Академії в Кракові в Інституті Росийской Філології створено напрям студій: росийска філологія з русиньско-лемківським языком. Є то форма подвоєной філології. Студєнты паралельні зараховуют полный вымір предметів з обсягу росийской філології як тіж полный вымір предметів з обсягу лемківської філології. Серед лемкознавчых предметів сут: практичне вчыня русиньско-лемківського языка, описова граматыка русиньско-лемківського языка, знаня про історію і культуру русиньско-лемківської языковой обшыри, русиньско-лемківска література, істория русиньско-лемківського языка, конфронтативна граматыка польско-лемківска і українсько-лемківска, методыка вчыня русиньско-лемківського языка, дипломовий семінар з русиньско-лемківського языка. Перший раз в історії стало ся можливе едукуваня філологів з полноцінным

приготовленим до вчыня лемківського языка. Першы выпускниці, котры отримали диплом в 2006 р. приступили уж до дидактычної працы, вчыня в школах лемківського языка.

По парунадцетьох роках зорганізованого вчыня лемківського языка в школьній системі Польщі видіти мож вельо позитивных явиск в розвитку процесу вчыня. Предо вшыткым фурт повекшат ся число шкіл і учеників, котры вчат ся лемківського языка. Пошырят ся підручникова база. Едукує ся выкваліфікуваных учителі лемківського языка.

Еднак вчыня ограничене тіж є вельома браками і недотатками. Выникают они в головній мірі з великого розшмарія Лемків по цілій державі, гідной ступени асиміляції той спільноты а тіж непридатности лемківського языка в осягваню громадского авансу. Вшытко тото причынят ся до малой численности ученичых груп і конечности творіння межешкольных ци межешкольных форм вчыня. Є то барз тяжке, головні при творіню гармоноґраму тых занятъ.

Інча сфера проблемів звязана є з браком полной стандардизації языка і браком вполни розвиненой, самодільной інституції ци науковой єдносткы, котра занимала бы ся досліджаньом і описом языка в ріжних аспектах: історичным, сучасным, соціолоґічным, а тіж досліджаньом лемківської літературы і культуры. Што до стандардизації, то єй завершеним была *Граматыка лемківського языка* авторства Генрика Фонтанського і Мирославы Хомяк, выдана в 2000 р., котрой нормы были практичні приняты през вшыткы творчы лемківскы середовиска. На жаль, сама авторка *Граматыки* з часом зачала вводити коректы утврелених норм, покинуучы ся на фонетичний узус, што довело до гідного, предо вшыткым орфоґрафічного, хаосу. Найвекшым проблемом сут гев підручники, в котрых авторка експериментує свої орфоґрафічны іновациі перекрисяючи тым самым основний принцип підручника. Брак вполни авторитативной науковой інституції, котра бы рішала про языкову норму, продолжат неконсеквенції в стосуваню языковых форм. Оснувана на Педаґоґічній Академії в Кракові філолоґія з ріжних причин не розвинула ся вполни ани науково ани дидактычні. Вказує ся, же переписы *Уставы з дня 6 януара 2005 р. про національны і етнічны меншыны а тіж про регіональний язык*, котры зобовязуют польску державу до попераня діяльности, стремлячой до захоронія і розвитку культуровой достоменности меншын, в тым особливі реалізуваной в ріжних формах едукації діти і молодежы, сут выполняны лем через Міністерство Національной Едукації. Міністерство Выжшого Школьства і Науки, котре не од так давна стало ся одділене од Міністерства Едукації, не піднімат нияких ініціятив, котры односят ся до захоронячой і розвиваючой культуру достоменности національных і етнічных меншын едукації. Прото покликана в 2001 р. лемківска філолоґія не має приналежных меншыновому школьству, достосуваних до його ситуації параметрів, лем функціонує в нормах вызначених для чужых філолоґій, котрых неє в можности виконати. Обовязуючий выміг численности студентских груп (што найменше 15 осіб), кадрове мінімум окрисляюче вымагане число zatrudнених выкладовців, критерії рекрутациі на студія – вшытко тото не підлігат меншыновому вымірови, лем утримує ся в загальноучелняных нормах аналоґічных до таких філолоґій як анґлійска, французка ци німецка, котры містят ся в рамках того самого Інституту Неофілолоґії.

Єдным з важнішых проблемів, котры дотычат вчыня лемківського языка, єст брак методичных дорадців для того предмету, котры бы дбали про мериторичну якіст вчыня. Прото часом траплят ся, же ефекты дидактычного процесу сут неадекватны до того, што ученик повинен присвоіти в рамках програму вчыня того предмету. Неє покля што способів еґзеквуваня од учителя одповідних форм і якості вчыня лемківського языка. Підлігат тото дирекції школы, котра найчастійше не ма нияких компетенцій до оціны мериторичной якості ефектів вчыня того предмету.

Бракує тіж лемківскотематичных бібліотек в школах, де веде ся вчыня лемківського языка, одповідных візуальных, музичных, аудіовізуальных матеріалів і інчого рода дидактычных помочы, про придбання котрых мусит старати ся выключні сам учитель.

Вкінці засиґналізувати треба при загальні жычливій поставі школьных власти і самоупрадів (котрым підлігают організаціїні і фінансово школы), припадкы утрудняня і ограничяня можливості вчыня лемківського языка в школах – одмітуваня деклараций родичів як формальны неоподвідных, жаданя повторюваня їх вельо раз, неґуваня можности вчыня лемківського языка про його нерозвиненіст і статус діалекту а не языка.

Серед постулятив зголошених до Міністра Внутрішніх Справ і Адміністрації як найважнішых актуальны sprawy лемківской

громадскости²³ нашла ся kwestия лемківской філолоґії з постулятом выпрацуваня в ресорті Выжшого Школьства і Науки не знаного до того часу оддільного моделю студий для меншыновых языків, котрий приготовлювал бы кандидатів до тых форм активности, які згідно з *Уставом з дня 6 януара 2005 р. про національны і етнічны меншыны а тіж про регіональний язык* сут перевиджены до функціонуваня в меншынових языках. Прото выпускник такого напряду студий мал бы компетенції учительскы, журналістичны і трансляторскы в однесіню до лемківського языка. Другым з найважнішых постулятив, якіх тычыт ся школьства, є покликаныя при головных самоупрадах воевідств, де веде ся вчыня лемківського языка, методиків вчыня того предмету. Мали бы они дбати про одповідне забезпечыня едукаційной якості проведених лекцій, додатковых занятъ, про рівны критерії класифікуваня і вымоґів для лемківського языка в цілій державі.

Беручы до увагы вшыткы аспекти проведеной аналізы, явным є перспективічний процес в розвитку вчыня лемківського языка. Ограничяня, які існуют в тым процесі сут для лемківской громадскости великом задачом. Єй реалізація може проходити згідно з правными можливостями існуючими в польських праводавстві. Еднак практикы польской демократиі має дост короткый час розвитку. Прото **лемківскій меншыні як єдній з найслабшых меншын в Польщі, котрой права през цілий комуністичний період не были узнаваны, тяжко єст перебороти вшыткы ограничяня, які одберают ій потенціал полной участі в меншынових правах. Поступенны крокы доходжыня до можливости выкорыстуваня приналежных прав сут єдином дорогом, котром Лемкы можут охоронити свою достоменніст перед асиміляціям.**

- 1 J. R i e g e r, *Słownikto i nazewnictwo łemkowskie*, Warszawa 1995
- 2 B. K u m o r, *Szkolnictwo w Sądeckim w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Sądecki”, т. 8: 1967, с. 335 – 368, т. с. 353, пр. 124
- 3 Там же, пр. 126 – 128
- 4 J. K r u k o w s k i, *Szkolnictwo w kluczu muzykalnym w okresie przedrozbiorowym*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP”, з. 109, Prace Historyczne XII, Kraków 1987, с. 159 – 173, т. с. 164 (пер. О. Д-Ф.)
- 5 Там же, с. 170
- 6 M. A d a m c z y k, *Unici w kolegium i gimnazjum podolinieckim 1643 – 1849*, „Rozprawy z dziejów oświaty”, т. XXXI, 1988, с. 3 – 36
- 7 *Отъ Редакції*, „Лемко”, R.: 1911, т. 1, Львів 1911, с. 1.
- 8 Про тот період докладнійше в: H. D u d z i a j e r, *Był Łemkiem w PRL-u*, ред. Cz. Robotycki, [в:] *PRL z pamięci*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego MCCXLVII, Prace Etnograficzne з. 36, с. 141 – 172.
- 9 K. P u d ł o, *Łemkowie. Proces wrastania w środowisko Dolnego Śląska 1947 – 1985*, Wrocław 1997, с. 123 (пер. О. Д-Ф.).
- 10 Там же, с. 125 – 126.
- 11 Таку форму неофіційного вчыня впол в осемдесятих роках XX столітя пізнійший офіційний учитель лемківського языка Петро Трохановскій.
- 12 По року 1989 ситуація національных і етнічных меншын в Польщі нормувана єст правами достосуванима в штораз більшій ступені до європейского праводавства для меншын: Pop. S. Ł o d z i ń s k i, P. B a j d a, ред. *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych*, Warszawa 1995; S. Ł o d z i ń s k i, *Przekroczyć własny cień. Prawne, instytucjonalne oraz społeczne aspekty polityki państwa polskiego wobec mniejszości narodowych w latach 1989 – 1997* [в:] *Mniejszości narodowe w Polsce. Praktyka po 1989 r.*, ред. B. Berdychowska, Warszawa 1998, с. 11 – 82, S. Ł o d z i ń s k i, *Równość i różnica: mniejszości narodowe w porządku demokratycznym w Polsce po 1989 r.*, Warszawa 2005.
- 13 *Статут Стосаришын Лемків*, Ліґниця 1989.
- 14 *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 marca 1992 r. w sprawie organizacji kształcenia umożliwiającego podtrzymanie poczucia tożsamości narodowej, etnicznej i językowej uczniów należących do mniejszości narodowych* (Д. У. ч. 34, поз. 159).
- 15 www.agdm.pl/pdf/prawa_jezykowe.pdf
- 16 www.mighealth.net/pl/images/9/90/open.pdf
- 17 Пер. О. Д-Ф.
- 18 Д. У. 1991, ч. 95, поз. 425
- 19 См. пр. 13
- 20 Д. У., ч. 220, поз. 1853.
- 21 Д. У. Ч. 29, поз. 323 з пізнішыми змінами.
- 22 Підручники Мирославы Хомяк то: *Лемківскы буквы*, ч. I, кл. I, Ліґниця 1992; *Граматыка лемківського языка*, Ліґниця 1992; *Лемківска граматыка для діти*, Ліґниця 1992; *Лемківскы буквы*, ч. II, кл. I, Ліґниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, cz. I, кл. II, Legnica 1993; *Назывники і часослова. Лексикальны ґры і забавы*, Ліґниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, ч. II, кл. II, Ліґниця 1993; *Вчыме ся і бавиме*, ч. III, кл. III, Ліґниця 1995; *Вчыме ся і бавиме*, ч. IV, кл. III, Ліґниця 1996; *По лемківскы о языку, літературы і культуры*, Ліґниця 1998. Підручник до вчыня лемківського языка на передшкольно-зєрівковим рівні *Буквы-малюванкы* (Ліґниця 1996) опрацувала Юлія Прокопчак.
- 23 В часі стрічы представників лемківських організацій з Міністром Томашом Семоняком в Варшаві 18.06.2008 р.

Мгр. Гавриіл БЕСКИД, Пряшів

Єден із визначних активістів русинського руху в Мадярщині

(К 70. роковинам Др. Тібора Міклоша Поповіча, к. н.)

Недавно ся дожив 70 років єден із доворічних діятелів русинського руху в Мадярщині – **Др. Тібор Міклош Поповіч, к. н.** На Словакії го знаме з участи на розлічних бісидах, научных семінарах, конференціях споєных з історію і культуров нелем Словакії, але і цілого карпатського регіону.

Народив ся Т. М. Поповіч **5. мая 1938 року в селі Горинчово**, недалеко Хуста, в тогдышній Підкарпатській Русі, котра была сочастів 1-ой Чеськословенської републики. В єго селі діяв кінцем 19. стороча священик, визначный Русин Євгеній Фенцик, поет, драматург, літературознаватель, автор шкільських учебників. В Горинчові, в часі народжіння Т. М. Поповіча, учителями на тогдышній основній русинській школі были єго отець Тібор Поповіч (як директор) і єго мати Йолана Косардова. На своїх родічів юбілант доднесь споминать з великов ласков і почливостів. Они му привили ласку к русинському материнському языку і к русинському народу. Засіяны зеренка той ласки принесли урожай в зрілім віці, кідь він своїм продуктивним жывом доказав вытворивати хосенны діла про свій народ.

В розговорі з ним сьме ся дізнали, же єго мамка ся народила в селі Соля іщі за часів Австро-Угорщини. Учїла ся в Мукачовській гімназії і скінчила учительську семінарію в Ужгороді. Была учительков в русинських селах Нове Давыдково, Требушаны, Горинчово, в Хусті, в Городилові і Кириші. Єго отець Тібор ся народив в селі Богдан в Марамороській жупі. По скінчїню гімназії в Берегові пішов штудувати на Правницьку факульту Карлової універзїты в Празі, а пак ся учів на педагогічнім інштитуті в місті Сеґеді в Мадярщині, де выштудовав славянську філологію і мадярський язык.

По скінчїню руської середньої школы в Берегові в 1956 році Тібор Міклош Поповіч поступив на Московску штатну універзїту (МШУ) М. В. Ломоносова. По скінчїню універзїтнх штудій дістав діплом економа, спеціалісты-географа. В 1965 році поступив на стаціонарну аспірантуру катедры економічної географії заграничнх соціалістичнх штатів Географічної факульту МШУ, де обаїв дізертацію і здобыв титул кандідата географічнх наук. По скінчїню аспірантуры наступив до работы на Общеаучну факульту Ужгородської універзїты. Але за короткый час на єго місто пришов іншый чоловік, і так му запропонували іншу роботу мімо Ужгорода – на Сїбірі, Далекім выході, в Казахстані. Подля Тіборовых слов, така практика ся в бывшій СССР поужывала часто і при іншых особах (містного жытеля посылали за работов даґде далеко). І так Тібор був єден рік без работы, але пак дістав позваня з Інштитуту економікы потравинарського промыслу в Будапешті. Юбілант мусив походити много інштитутів в Ужгороді, Києві і Москві, а по выштыках періпетях 25. септембра 1969

року був приятый за научного спеціалісту в єдній з інштитутів, де ся занимав вопросами потравинарського промыслу в Мадярщині. В тім часі выдав 6 книжок з даной проблематикы в Мадярщині, выступовав на научных конференціях нелем

• Юбілант Др. Тібор Міклош Поповіч, к. н. – визначный русинський научный і культурный діятель у Мадярщині.

Фотка: А. З.

в Мадярщині, але і в іншых державах соціалістичного табота.

Наслідком змін по роспадї СССР Т. М. Поповіч уж в 1992 року ся активно включив до національного руху Русинів у Мадярщині. Став ся научным експертом першого в Мадярщині обчанського здружіння з назвов **Організація Русинів Мадярщини**. А подля тогды платных законів в 1993 році блисли ся можности і про націоналны меншыны в Мадярщині, зачали выникати новы інштитуты. Т. М. Поповічови ся подарило вытворити научно-выскупный інштитут, центр якого був у нєго дома, і дав го зареґістровати на главнім суді в Будапешті. Установча громада (7. мая 1996) му дала назву **Русинський научный інштитут Мадярщини**. На ній взяли участь представителі влады, націоналных і етнічнх меншын, міністерства культуры і шкільства. До функції директора інштитуту був зволений якраз Т. М. Поповіч. Подля єго слов в інштитуті робили такы одділіня, як: обчансько-сплоченське (історія, етно-графія, демографія, соціолоґія, політолоґія, географія, економіка), языкове, літературне, педагогічне, народной архітектуры, народной музыкы, малярства. У році 2000 выбор інштитуту, який творило 7 людей, вирішив о зміні назвы інштитуту на **Русинський выскупный інштитут Мадярщини**, який ся подля слов юбіланта занимає проблематиков Русинів цілого карпато-дунайського басейна.

Маме інформації о тім, же Т. М. Поповіч в рамках діятельства інштитуту зорґанізовав і провів **24 міжнародны научны конференції**, котры были присвячены русинським будителям Александрови Дух-

новічови, Євгенієви Фенцикови, Николаєви Бескидови, Александрови, Антонієви (другому губернаторови Підкарпатської Русі) і Корнелієви Бескидови, Юлієви Ставровському-Попрадови, Анатолієви Кралицькому, Емілови Кубекови як і визначным особностям в русинській історії Е. Еґанови, Ф. Корятівчови, А. Годинкови і іншым. Окром того Поповіч заложыв у Мадярщині здружіння **Будителі**, яке ведно з інштитутом дало одкрыти памятны таблы Николаєви Бескидови в селі Болдоґкеваралы в р. 2003, Александрови Бескидови, віцегубернаторови Підкарпатської Русі з октобра 1939 р., Корнелієви, активному русинському діятелєви в місті Мукачово на Підкарпатській Русі і Євгенієви Бескидови в місті Абауйсантові в Мадярщині в юлі 2005 р., Анатолієви Кралицькому в Маріаповчі в януарі 2006, пряшівському грекокатолічському єпископови в другій половині 19. ст. Осифови Гаґанцєви в місті Шаторалуйгелю в септембрі 2006 р. і в селі Вісло, де діяв як священик – в 2007 р. Окром того в тім істім році юбілант зорґанізовав семінар о А. Павловичови в Сепгаломі, части міста Шаторалуйгель, недалеко границь Словакії.

Окром споминаных активіт Т. М. Поповіч був і шефредактором новинок **Столичный русинський вістник** (2000 р.), а в 2006 році одповідным редактором новинок **Всєдержавный русинський вістник** як і членом **Кураторія фундацій про націоналны і етнічны меншыны в Мадярщині** (од 1. 3. 1999 до 1. 7. 2007). В 1998 – 2002 роках був **председом Русиньской меншиновой самосправы 12. району в Будапешті**. Юбілант нелем же стояв при колысці русинського ренесансу в Мадярщині, але брав участь на выштыках світовых конґресах Русинів. Подля наших інформацій був **єдным із головных організаторів Світового конґресу Русинів у Будапешті**.

Почас минулых років Т. М. Поповіч позывав на свої акції і лекторів з іншых штатів, включно Словакії, які ся занимають русинськов проблематиков. Сімультанно перекладав із мадярського на русинський язык і навспак. Робив глубоки екскурзы до історії Русинів і їх культуры на семінарах. Він брав участь на русинських акціях і в Словакії, в Пряшові, де участници собі выслушали фундованы лекції о русинським русі в Мадярщині в минулости і в сучасности. Своїма выступлениями він збогачовав акції подобного характеру, які організовало Русинське культурно-освітнє общество А. Духновича, Русин і Народны новинкы і ін.

Русиньскы організації зєдинены в **Словенській асоціації русиньскых організацій у Словакії і редакцный колектів Народных новинок і Русина к округлому жывотному юбілею Тібора Міклоша Поповіча** желають юбілантови до далшых років много здоровья, творчого елану, оптимізму і терпеливой работы на благо Русинів.

На многая і благая літа!

■

Школство Руснацох у Републики Горватскей

I У новым краю при Дунаю

Зоз присельованьом на простор нешкайшей Републики Горватскей (восточна Славония и заходни Срим), Руснаци зоз собу принесли свой язык, виру и культуру и намагали ше шикко то и затримац. Населели ше на маесток вуковарского паньства грофа Елца. Од початку свойого жица у новым краю при Дунаю, Руснаци вше були парасты. Вредно робели, перше на цудзих польох, а вец на своїх та их паньство прето дзечне прилапело. Векше число Руснацох населело ше до валалох Петровци (1834. р.) и Миклошевци (1850. р.) у хторих и нешка жию и творя вешку часц жительствова.

Витрапени руки, неодлуга по приселеню, почали школовац паноцох, учительох, докторох и веліх учених людзох. З рока на рок Руснак поставал вше моцнейши, и материялно и духовно.

II Конфесийни школи

Виучованє руского языка у Републики Горватскей ма длугоку традицию. Перши школи з руским наставним языком у Петровцох и Миклошевцох були конфесийни – под патронатом Крижевского владичества. Вони тирвали по 1874. рок. Истого року у Горватским Соборе принешени **Закон о народной штирокласней школи** спрам хторого бригу о школи и учительох пребера держава. Школи преглашени за **»Общи народни школи« (»Орѣе риѣке школе«)**. Настава ше одвивала на горватским языку. У петровскей и миклошевскей школи по руски ше бешедовало и учело лєм на годзини виронауки, и то кед паноцец бул Руснак.

III Руски народни учители

Гоч ані медзи двома войнами не було настави по руски, чувство свідомосци за очуваньом свойого языка усадзене од оца, діда... и преношене з колена на колено було моцне. Медзи Руснацами дійствовали народни руски учители, хтори зоз школярами бешедовали по руски кед настава закончела, на драже, вшадзи... Намагали ше за кжде церковне швето порихтац програму за родичох и валал (драма и писня). На таки способ пестовало ше руски язык и культуру у руских местох. Попри велького числа народних руских учительох и їх успіхох зоз того часу, значне спомнуц петровски хор, хтори оформел учитель **Яким Олєяр**, преширел го и доробел учитель **Мариян Зубер** (чишлєл и до 40 членох), а робел з нїм и учитель **Антун Зидарич**.

Зачатнік окремно успішней культурно-просвітней роботи у Миклошевцох бул учитель **Яким Костелник**. Зоз церковним хором, чий бул и снователь и водитель, виступел пред Папом Пиом XI у Риме, хтори го, за пестованє духовней хорскей музики, одликовал зоз златним крижом за заслуги *Pro Ecclesia et Pontifice*.

• Учитель **Мариян Зубер** и **»Петровски хор«**.
Слику зачувала **Любка Сеґеди-Фалц** з Винковцох.

IV Руски язык – наставни предмет у школи

Позитивни пременки збули ше неодлуга по Другей световой войни. На иницијативу Рускей матки, школского 1949/50. року по перши раз ше од приселєня Руснацох на тоты простори Републики Горватскей, у школским дньовніку (не рахуюци конфесийни школи) зявює предмет **»rusinski jezik«** – руски язык, як равноправни предмет у школи. Виучованє руского языка було орґанизовано у Петровцох, Миклошевцох и Райовим Селє. Значне повесц же у Петровцох була орґанизована настава з руским наставним языком у штирох (познейше шейсцох) класох.

Кед ушлїдзела реформа основного школства (осемрочне образованє) у Петровцох ше настава з руским наставним языком затримала лєм у перших штирох класох. Шейдзеша-тих рокох престава и виучованє, док ше то у Миклошевцох и Райовим Селє случело вельо скорей.

Медзи 1956. и 1969. роком престава настава по руски.

• Школяре 1. и 3. класи у Петровцох шк. 1949/50. року з учительку **Василию Зидари** (на право).
Слику зачувал **Мирослав Дудах** з Петровцох.

V Виучованє руского языка и культуры – з елементами националней культуры

Период од седемдзешатих по дзеведзешати рок затримал еден континуитет школства на руским языку и зазначел його успішну розвойну драгу. У Вуковаре 1968. року прилапени **Закон о хаснованю языка дружтвеного штредку**, зоз хторим було предвидзене и уводзене мацеринского языка як равноправного наставного предмета у основних школах у хторих иновили условия и потреби. Виучованє руского языка и культуры, з елементами националней культуры, було запровадзене у Петровцох, Миклошевцох, Вуковаре и кус познейше у Райовим Селє. Було заступене з пейцома годзинами тижньово: 3 годзини языка и 2 култури. Оцена з руского языка и на полпроцю и на концу рока уходзела до просеку закончуюцей оцени школяра. На роботних местох

• **Яким Олєяр** (1914 – 1998).

• **Яким Костелник** (1889 – 1974).

• Штредньошколци и студенти у керестурским интернату 1985/86. року зоз воспитачку Ану Винайову (стої на право). Спомедзи ніх пецero з Петровцох и шесцero з Миклошевцох.

учительох руского языка робели:

- у Петровцох: **Вира Гудак, Мелания Планчак, Мелана Дюдяр, Ёлка Гаргай и Томислав Рускай;**
- у Миклошевцох: **Ксения и Дюра Лікар;**
- у Вуковаре: **Еугенія Врабец, Мария Блотней и Наталия Гнатко;**
- у Райовим Селе: **Цецилия Гаргай.**

Школяре основношколского возросту були організовані до воспитно-образовних ґрупох. Наставни програми, книжки и други потребни материяли обезпечовало Дружтво за руски язык у Новим Садзе.

Концом седемдзешатих рокох, на вимогу родичох и валалских власцох, у Миклошевцох отворена дзецинска заградка. Була то перша валалска дзецинска заградка у Горватскей з наставним руским языком. Як виховательки з наймладшима робели учительки **Єлена Лендер и Любица Рамач.**

Очуваню руского языка допомогли и Летни школи Русинох и Українцох. Окреме були за основношколски возрост, а окреме за младеж. Були організовані и у чезких часох воєного зраженя, а тирваю и по нєшка.

О настави руского языка и Летних школах старали ше Союз Русинох и Українцох Републики Горватскей, педагоґийни советник **проф. Йоаким Сабадош** и сами учитеље. Велі школяре зоз наших местох школованє на руским языку предлужовали у штредніх школах на руским языку у Руским Керестуре, як и на Педагоґийней академії тиж так у Руским Керестуре, а потим и на катедри за руски язык Филозофского факултету у Новим Садзе.

Запровадзена вертикала образовно-воспитного процесу.

VI Чезки часи

Високо посцигнути резултати на подручу розвою пестованя руского языка, прервала агресия на Републику Горватску (Отечествена война од 1991. по 1997. рок), хтора знашла шицких нас у Републики Горватскей. Найчезше воєне зраженя збули ше праве у восточней Славонії и заходним Сриме, на подручу дзе ше находза нашо места у хторих жию Руснаци: Вуковар, Петровци и Миклошевици. Ми, Руснаци, дзелєли судьбу народох зоз хторима зме жили. Настава пестованя руского языка вецей ше не отримусе ані у єдней школи.

VII Мала школа руского языка

Понеже ше, под час войны, у Винковцох нашло досц виселених Руснацох, була організована Мала школа руского языка, хтора зазберовала школярох рижних класох и з рижних местох, хтори хвильково ту жили. О тей Малей школи руского языка старала ше Република Горватска. Фахове старанє превжала **др. Еугенія Барич**, народзена Горняк. Вона виробела Наставни план и програму за таку форму школи и три раз ю нащивела як советник. Як учителька руского языка у Малей школи була анґажована учителька у миру **Любка**

Сеґеди-Фалц, хтора плацу доставала у ОШ Антуна Ґустава Матоша, Винковци. Технічне старанє водзела пані Зденка Булян, теди прочалница при Заводу за школство Вуковарско-сримскей жупанії. Настава ше отримовала саботами. Спрам Наставного плану и програми, була заступена з пейцома годинами и то: два години языка и литератури, єдна година историй Руснацох и два години култури. Настава ше перше отримовала у новим школским будинку ОШ А. Ґ. Матоша, а потим у Студенским центру. Схопносц, сцерпенє и искуство учительки, але и порядносц приходзєня та велька дзека самих школярох, пре хторих є и організована, улївало моци за дальшу роботу. Резултати були пошвидко обачливи, бо школяре почали бешедовац по руски, перше з учительку, потим медзисобно та и дома. Так можеме повесц же настава виучованя руского языка у Петровцох, Миклошевцох и Вуковаре не прервана баш у цалосци, але у єдней часци пошла за школярами до нового штредку.

• Школяре Малей школи руского языка у Винковцох з учительку Любку Сеґеди-Фалц на крачунскей програми хтору пририхтали за родичох (1995).

VIII Мирна реинтеґрация

З початком мирней реинтеґрації, односно кед восточна Славония и заходни Срим врацени до политичней системи Републики Горватскей, а з тим и основне школство на тим подручу, держава ше постарала же би ше поваляни школи такой почало лебо оправяц, лебо будовац нови. Так обновена III основна школа у Вуковаре (2007. року пременєла мено до ОШ Антуна Бауера) и єй Подручна школа Петровци. Школу у Миклошевцох (хтору 1905. року збудовали зложни Миклошевчане) могло ше ище хасновац єден час, але 2006. року вибудована нова, док у Чаковцох 2007. року започина будованє новей школи. Школи у Вуковаре, Петровцох, Чаковцох и Миклошевцох ознова почали з роботу та гоч и материялно худобнейши, але у пошореним околїску.

Мала школа руского языка у Винковцох престала з роботу бо школярох випровадзела дому. Дзекуючи єй иснованю, у марцу 1999. року, на иницијативу Союзу Русинох и Українцох РГ, до петровскей и миклошевскей школи знова уведзене виучованє руского языка од 1. по 8. класу як виборни наставни предмет зоз трома годинами тижньово: 2 години языка и 1 година култури. У сотрудніцтве з Министерством науки, образования и спорту и пані Зденку Булян, цалу організацію настави превжал пан Иван Мадярош – директор ОШ Антуна Бауера, Вуковар, хторей припада Подручна школа Петровци. Руски одзелєня пошвидко успишно формовани у петровскей и миклошевскей школи, а держава то обезпечела. Барз значне надпомнуц же векшина школярох у Петровцох руску бешеду принєсли з дому. Їх перши учитеље були родитеље, дїдове и баби...

По конец школского рока наставу виклада учителька **Мария Маґоч-Надь**. У ПШ Петровци школяре подзелени до штирох воспитно-образовних ґрупох, комбинация по два класи, а у ПШ Миклошевици до двоох воспитно-образовних ґрупох, комбинация по штири класи. Од школского 1999./2000. р. на роботне место учителя руского языка и култури у обидвох школах поставена учителька **Наталия Гнатко**. Од самого початку учитеље руского языка плацени з боку

• ОШ Антуна Бауера, Вуковар, хторей припада Подручна школа Петровци.

• Подручна школа Миклошевци – стари и нови будинок (вибудовани 2006. року).

Министерства науки, образовања и спорта Републике Хорватске.

IX Модел »Ц«

Року 2000. преглашени **Закон о воспитаню и образованю на языке и писму националних меншинох**. Спрам того Закона право на воспитане и образоване на своім языке и писму припадніки националних меншинох остварюу у складзе з Уставом Републике Хорватске, Уставним законом о правах Националних меншинох и Законом о воспитаню и образованю на языке и писму националних меншинох. Припадніки националних меншинох своєю уставне право на воспитане и образоване витворюу з трома основними моделями и окременими формами школованя.

1. МОДЕЛ »А« – настава на языке и писму националних меншинох.
2. МОДЕЛ »Б« – двоязычна настава.
3. МОДЕЛ »Ц« – пестоване языка и культуры.
4. Форма настави у хторей ше язык националней меншини учи як язык штредку.
5. Окремна форма настави: летна школа, жимска школа, дописно-консултативна настава.

Вименки у настави руского языка, спрам того Закона, збули ше 2002/03. року.

1. Предмет ше вола **пестоване руского языка и культуры**;
2. Родичи чийо дзеци ходза на наставу руского языка у ПШ Петровци и Миклошевци, вияшнели ше за прилапйоване **модела »Ц«**. Точнейше, то 5 годзини тижньово за каждую групу школярох, у хторих обляпени штири наставни подруча:

I РУСКИ ЯЗЫК – 3 годзини: а) руски язык; б) кнїжовносьц;

в) язичне висловйоване;

II ИСТОРИЯ РУСНАЦОХ и III ГЕОГРАФИЯ РУСНАЦОХ – ве́до 1 годзина

IV ПОДОБОВА и МУЗИЧНА КУЛТУРА РУСНАЦОХ – 1 годзина

3. Гоч настава обтерхованша зоз двома годзинами вецей,

школяре у ПШ Петровци и далей остали дошлїдни својому языку и культуры. Праве того 2002/03. школского року, пре достаточне число школярох, дошлебодзени и **штири чисти оддзелєня**. Школяре подзелени до 6 образовних групох медзи хторима лєм два комбинації. На наставу ше часто опредзелюу и школяре хтори не Руснаци.

4. Зоз запровадзованьом модела »Ц« зявюе ше потреба за звекшованьом наставного кадру, а зоз самим тим и одвигуюца заступеносц кадровскей структури. Заняти ише два особи, професорка руского языка и литературы Мария Хома и професорка географії мр. Нада Баїч.

При нїзших класох у Петровцох (5 годзини по групи) и далей наставу виклада учителька Наталија Гнатко, док при висших класох, наставу викладаю тројо заняти:

1. **Мария Хома**, професор руского языка и литературы – руски язык,
2. **мр. сц. Нада Баїч**, професор и ментор географії – географию и историю Руснацох,
3. **Наталија Гнатко**, учителька – подобову и музичну культуру Руснацох.

5. У ПШ Миклошевци, у шицких подручйох тей настави од 1. по 8. класу наставу виклада Мария Хома, професорка руского языка и литературы. Школяре подзелени до трох воспитно-образовних групох.

Од шк. 2004./ 2005. року професорка Нада Баїч одходзи до пензії та годзини географії и истории Руснацох придани учительки **Наталиї Гнатко**. У петровскей школи у настави робя два заняти особи цо тирва и по нешка.

X Школски вечари литературней творчосци Руснацох

З намиру упознаваня школярох з литературну творчосцу и культурним скарбом Руснацох, як и дальшим розвиваньом спомнутого, започало ше и з культурну діялносцу у петровскей и миклошевскей школи. Понеже творчосц руских писателюх и поетох основна часц настави пестованя руского языка и культуры, учителька Наталија Гнатко уж од школского 1999/2000. року, зоз школярами руских оддзелєнюх у Петровцох, започала пририхтовац и организовац **»Школски**

• Часц школярох висшых класоx з учителькамі Н. Гнатко, Н. Байч и М. Хома.

вечар литературней творчосци Руснацох». Циклус литературних вечароx, як вираз любови ґу мацеринському рускому языку, литератури, исторії и культурному скарбу Руснацох, започал з представляньом другой збирки поезії Любки Сеґеди-Фалц «Класки». Свой литературни вечар перше достали писателє и поетове з Петровцох и Миклошевцох, як цо то Силво Ерделї, Митро Надь и Осиф Костелник, а потим будителє карпаторусинского народу Александер Духнович и Гавриїл Костельник.

Шести (2006.) и седми (2007.) литературни вечари були пошвечени Агнети и Дюрови Папгаргайовим та Любки Сеґеди-Фалц, поетом високого поетского досягу и лауреатом Премії награди Александра Духновича. Присуство поетесоx Агнети и Любки на тих вечароx була велька чесц шицким нащивительом. Чуц живе поетске слово и упознац поетеси зоз свого краю, з миклошевских и петровских дильовоx, такого високого поетского досягу було од велькей вредносци за Руснацох, а окреме за млади генерації. Дознац о статуси «жарлатского медведза» особне од добитніка самей награди и тримац

го у руки, то школяром вельке дожице хторе ше длого памета.

Кажда культурна програма приближала школяром, а и нащивительом литературну творчосц єдного руского писателя и допомогла у очуваню народного руского облєчива у хторим школяре були вше облєчени. Сотрудніцтво зоз школским тамбуровим оркестром, зоз хторим од 2003. року вежбал професор Томислав Рускай, злєпшало квалитет шпиваня школярох и отаргло од забуца велї руски народни шпиванки.

Культурна діялносц школярох руских оддзелєньох у ПШ Миклошевци тиж започала школского 1999/00. року зоз виводзеньом сказки «Белава ружа за принцезу» Кристины Бренковой у котрей ґлумели школяре од 3. по 8. класу. Идуци два роки отримани Школски вечари литературней творчосци Руснацох, котри були пошвечени поетом Митрови Надьови (2001. року) и Любки Сеґеди-Фалц (2002. року).

(Продовжіня в далшїм числі.) ■

• 6. Школски вечар рускей пісні и творчосци Александра Духновича, Агнети и Дюрови Папгаргайовим, 2003/04.

Проф. Михайло ФЕЙСА, Культурно-освітнє общество в Коцурі

Здогадованє на Владику Павела Ґойдича и уметніка Ендия Воргола

15. юния 2008 Культурно-просвітнє дружтво ДОК зоз Коцура у Народней библиотеки и читальні Данило Киш організовало єдинствену виставу публікаційоx Карпаторусинох. Нащивителє мали нагоду на єдним месце присц до контакту зоз селекцію публікаційоx (коло 100 кнїжкоx и 50 числох рижних часописоx) Русинох/Руснацох/Лемкох зоз Словацкей, Польскей, України, Мадярскей, Ческей, Горватскей, Сербії, Канади и Зєдинєних Америцких Державоx.

Окремни простор у рамикох вистави пошвечени прешовскому єпископови Павелови Ґойдичови (120-рочніца народзєня) и икони поп-арта Ендийови Ворголови (80-рочніца народзєня). Под час отвераня Вистави проф. др Михайло Фейса, председатель КПД ДОК, бешедовал о концепції вистави и о грекокатолицкому владикови зоз Прешова (Словацка) Павелови Ґой-

дичови, а Владо Няради, председатель Завода за культуру войводянских Руснацох – о уметнікови шветового реномеа Ендийови Ворголови.

Павел Ґойдич (народзєни 17. юлия 1888. у валалє Руске Пекляни, у Мадярским Кральовстве, територія нєшкайшей Словацкей; умар 17. юлия 1960, у Леополдову, Словацка) бул священїк, теолоґ и церковни ґиєрарх русинскей националней ориєнтації у Прешовскей обласци. Ґойдич ше закладац за отримованє грекокатолицких основних школох на русинским наставним языку. Понеже енерґично одбивал провадзиц комунистични/сталїністични модел по хторим ше Грекокатолицка церква муши утаргнуц и стотки русинских школох загашиц, Ґойдич руцени до цемніци 1951. у хторей о єдну децению и умар. Року 2001. проґлашєни є за святого.

Енди Воргол / Андрей Варгола (народзєни 6. августа 1928) у

Питтсбурґу, у держави Пенсилванія у ЗАД; умар 22. фебруара 1987, у Нью Йорку, у держави Нью Йорк у ЗАД) бул маляр, зніматель филмох, публицист и єден з водзацих уметнікох поп-арт руха 1960-их и 1970-их. Ворголово родичи емиґровали зоз русинского валалу Микова у сиверовосточней Словацкей у ЗАД на початку XX вика. Воргол особнє нє визначовал своєю русинске походзєнє и нє дал даяке виразнє доприношенє русинскей культури, але дзєпоєднї аналитичаре пошвєцєли велї своєю роботи виглєдованю мотивоx и темоx хтори неспорно походза зоз карпаторусинского милєа. Року 1991. отворени музей Ендия Воргола у Медзилаборцох, хтори ше КПД ДОК рихта організовано нащивиц по кєнєц того року у рамикох проєкта медзинародного сотрудицтва хтори потримал и Национални совет рускей националней меншини.

Біла тварь на фаребнім полотні

(Кус із фіктивного діаря Енді Варгола к ёго недожытій вісемдесятиці.)

Фурт ём ся бояв позерати на білу плоху повістяного полотна, бо мі припоминала мою тварь, котра із дня на день страчала свою фарбу і біліла, як поливане полотно на потічку моёй матери Улі у Миковій. Брат Янко, або Джон, як му у Піттсбургу казали Америчане, ня успокоёвав: „Андрію, брате, тварь, як листя на стромі. Днесь зелене, завтра зморщене, старе. Душа ё главна, хлопце! Бо кідь тота не ё у порядку, ніч не мать ціну.“ Тоты Янковы слова ня на кус заспокоіли, але по часі зась мі ся то вертало і безпокоёвало ня.

Ніт, не хотів ём быти малярём, веце ня тягало до танця, але кідь мі Бог не дожычів того таланту а моё слабе тіло на іншу роботу не было ясуче, зачав ём ся учіти за маляря. Моя мати Уля была согласна із моім рішінём, а так ся мі виділо, же якбач і сама бы ня на таку науку дала, але не мала смілости мі тото повісти. Може же ся і отця бояла, бо тот не барз тягав до уменя, скорше хотів жебы ёго сынове мали хлопску роботу. А де там малярство! Бабска работа!

х х х

Едного дня ём лежав на постели у кухні і позерав на стіны, де вісіли мамини облюблены образы святых. Якось ся мі виділо, же вшыткы суть на ся барз подобны. Гварю мамі: „То чом тоты святы ся на себе так подобають?“ Моя мама небарз мала охоту мудровати о такім, але тогды мі каже: „Сыну, они суть еднакы лем у вірі, але каждый ё інакшый.“ В духу ём собі повторив ей слова і сам про себе кажу: „А што кібы такы были і моі образы? Каждый тот істый, але ай інакшый. Што кібы ём їх малёвав і вішав на стіну еден коло другого, як тоты іконы на іконостасі у церкві? Люде бы виділи повно вшеліяких образків квіток, портретів, были бы то образкы тоты самы, лем інакше зафарбены. Што кібы ём зробив такый світський іконостас?“

х х х

Рано ём ся zobудив якось несвій. Снилось ся мі, же ём був у якийсь чудній країні, де не было ниякой фарбы. Лем біла і чорна. Ай квіткы на луці были лем білы і чорны. „Блек енд вайт флавырс.“ Кажу своїй мамі, ці то не ё даяке плане знамено? А она, як із під пазухы, каже: „Андрійку, сыну, оно то ай у тім нашім жывоті ё вшытко раз біле а раз чорне. Кідь сьме іщі жыли у Краю, мало того білого, веселого, было. Видиш, кібы то было як із фарбамі і образами, помалёвали бы сьме свій жывоит весельяма, і уж бы нам было ліпше!“ Задумав ём ся над тыма словами і сам про себе кажу: „А што так малёвати квіткы? Едны чорнобілы а другы пофарбены. Так як жывоит, як каже моя мати. Брат Янко гварив, же тварь то як листя. Спершу шумне, фаребне а потім погужване, сухе... Зачну малёвати квіткы шумны, пофарбены а потім тоты самы, лем чорнобілы. Штось, як жывоит. Молодой чоловік шумный, веселый а у старобі побыдне! зосмутніє, похворіє...“ І так ём собі нарисовав десять квіток, котры ём пофарбив, а других десять ём зохабыв чорнобілы. Кідь тото виділа моя мама, каже: „Сыну, веру гей! Тоты квіткы, як люде. Днесь молодость, завтра староба-старость.“ Брат Павел тото чув, тай придав ся: „Андрійку, іщі й тоты фарбы ёсь дав так поскупо, рідко, же скоро выбліднуть, як тоты жывоит ся скоро помине!“

Тота бісёда мі кус нагнала страху і не знам чом ём повів: „А я на смерть не вірю! Бо коли она прийде, нас уж ту не буде. Не памяташ, як тета Престова із Миковой казала, же ся не

боить смерти, бо іщі нихто із тых, што умерли, ся одтам не вернув. Кібы там было недобрі, утікали бы ту назад!“

х х х

На Карнігіовій школі у Піттсбургу, де ём ся учів малёвати, ём не мав камаратів. Вшыткы ся мі виділи надуманы а старали ся лем о себе. Называли ня „фляк“, зато, же мі ся по твари зачали робити такы білы флякы. Докторе казали, же то мам од стресу а же раз буду цілый білый, як сніг. Страчу фарбу. У думках ём собі позерав образы, як буду вызерати, а успокоёвав ём ся тым, што казала моя мама. Біла фарба ё холем чіста, ай кідь то не вырішыло мій проблем.

Лем што ём скінчив Карнігіо школу, выбрав ём ся до Нью Йорку гладати роботу. Не споминам собі на тоты роки у добрім. Нью Йорк было місто, де было вшытко, але было то місто без души. Люде там по драгах ходили як напрограмованы. Позерали перед себе, ніч собі не вшімали. Чудны жывы і мертвы нараз. Обернув ём ся до єдного выдавательства, же їм укажу свої рісункы, але не любили ся їм. Аж наконець ся мі подарило найти роботу ілюстратора і рекламного маляря. Не было то тото, што ём фурт хотів робити, але уж ём мав роботу і даякы пінязі. Робив ём выклады у skleпах, де продавали шматы і топанкы. Видить ся, же тота моя работа ся людем залюбила а моё мено ся уж указало ай в новинках. Лем поплели мено. Забыли написати ціле Вархола, лем Вархол. Цалком ся мі то полюбило, і так ём собі повів: „Добрі,

буду Енді Варгол! Тадь нашы дома ай так не знают, што ту роблю.“

х х х

Малёвав ём, ілюстровав, але внуторный покій ём не находив. Мотав ём ся, як блудна вівця по уліцях Нью Йорку, і глядав ём іншпірацію. Вшытко ся мі мотало перед очами, цілый Нью Йорк був як еден великий колоточ. Тоты самы люде, skleпы, товар, авта... На зачатку ём собі думав, же ту із того зошаліо. Не розумів ём, чом ту вшытко ё таке подобне єдно на друге. Еднакы skleпы, авта, каждый без розділу пе кока-колу, ходить до работы фурт тым істым таксіком... Зась ня напала тота думка о іконостасі. Вшыткы ся ту подобають, але такой суть ай інакшы. Як тоты святы на іконостасі.

х х х

Еден день коло вечора ём ся вертав до хыжы, де ём бывав. Кідь ём переходив коло церкви, повів ём собі: „Піду там попозерати.“ На моё несподіваня, церков была скоро порожня. Спомянув ём собі на свою маму, як нам казала: „Діти мої, хоць вам буде найгірше, не обертайте ся од Бога!“ І подумав ём собі: „То лем тільки людей ся обертають на Бога? Якбач, вшыткы ся ту мають барз добрі.“

Напала ня думка, як ся мали мій отець і мати, кідь іщі жыли у Краю. Мама казала, же там была велика біда. За войны мусили утікати із валалу, жебы собі захранили холем жывоит. Но моїй сестрі Йозефініці то не помогло. Умерла, кідь нашы утікали перед фронтов на Долнякы і доднесь не знаме, де мать свій гробик.

Мій камарат Фред Гюс мі казав, же смерть не ё така страшна, як ся ёй люде боять. Якось ём тому не хотів вірити. Кідь умер отець, брат Павел на ня гнівав, же ём не пішов до той хыжы, де отець лежав. Бояв ём ся, але ай ём хотів, жебы мі у памяти зівстав фурт як жывый. Од того часу не вірю на

• Енді Варгол (Андрій Варгола) – Русин, котрый ся став світознамым умелцем.

смерть. Думам собі, же то є лем так, як кідь дахто піде із дому а уж ся довго не вертатъ. І мій отець, іші кідь жив, скоро нияк не був дома а мі ся то так виділо, як кібы ани нігда ту не був. Хотів ем того шытко выповісти у часі, кідь ем уж був у Нью Йорку, але то никого не интересовало. Ту каждый думав лем на себе. Або, правду повісти, вшытки еднак думали лем на себе, так як еднакы были тоты таксікы, skleпы, улці... Донедавна ем не знав порозуміти, як у Чіні знають, хто є хто, кідь суть вшытки еднакы. Теперь виджу, же ай у Нью Йорку є шытко еднаке. Кідь ем того повів Фредови Гюсови, тот ся лем засміяв і каже: „Якбач, будеш мусити ай ты робити свої образы еднакы!“ Подумаем ем собі: „Та так подобно повідала ай моя мама о тых святых!“. І веру робив ем свої образы на образ тых ікон і того Нью Йорку.

х х х

Ани ем барз того не слідовав, але помалы ем зачав зарабатати чім далє тым вєце пінязей. Раз мі Фред Гюс приніс гонораръ за ілустрації про єдны новинкы і положыв мі їх на стіл єдну банковку коло другой. Гварю: „Фреде, ты-сь на стіл положь пінязі так, же вызерають як тоты мої образы у портфоліо!“ А Фред каже: „Та зроб так ай портфоліо образів долларів!“ Веру, же ем го послушав а уж у ґалерії Леа Кастелія ем выставив нелем образы конзерв Кембл Суп, але ай образы долларів.

Смішно мі фурт приходить, кідь собі спомяну на мою тету Євку Безекову як была у моїй Фекторі, де ем малєвав свої образы. Каже мі: „Андрійку, хлопче, та я нігда не знала, же у Америці суть ай такы великы талярї, як дєрї. Та то як їх носите до skleпу?“ Бідна тета Євка собі думала, же то ай із моїма образами, де были намалєваны талярї, ся дасть у skleп платити. Кажу ей: „Тето, за тоты мої намалєваны талярї не купите ніч, але за каждый, кідь продате, дістанете ай тїсяч талярїв!“ Тета ся розосміяла і каже: „Хлопче, де маш розум! У Миковій бы ті зато не дали ани штамперлик самогонкы! Мав бы-сь видіти образы Михала Ребея із Лабірця! Там вшытко, як очі видять. У нас у Краю бляшанкы нихто не малює а пінязі малюють лем тоты злодії, жебы окламали у skleп!“ Дарьмо, тета мала свій світ, але ай свою правду.

х х х

Сиджу собі у своїй шыкни і даяк ся мі не дарить ніч робити. Ніч ня не нападаты! Моя мама постерегла, што ся зо мнов робить, тай каже: „Андрійку, хлопче, чом лем так сидиш і ніч не робиш?“ Я ей: „Мамо, ніч ня не нападаты, што бы ем міг робити. Голову мам, як тучов выдуть. Сиджу і позерам по тых тїнях, што мече сонце по землі.“ А мама каже: „Андрійку, тїнь то як живот і смерть. Лем доты є, покы є того, із чого є тїнь шмарена. Кідь го не буде, і тїнь помине. Покы чоловік жыє, і смерть є близко, кідь ся помине, смерти уж не треба. Попозерай собі на тїнь того стола, што за ним сидиш. Кідь

го подрылиш набік, і тїнь ся за ним тігать. Як образ у глядїлі, де ся позераш.“ Нігда ем собі не думав, же обычный чоловік, як моя мама, знать так розумно думати. Взяв ем свій полароїд і нафотоґрафовав ем вшыткы тїні у моїй шыкни. Выбрав ем тоты найліпшы і зробив із них скріпрінты „ШЕДОВС“. Тїні, ніч лем тїні. Фурт, кідь ся на них позерам, виджу там тоты предметы, што їх метали на землю у шыкни. Припоминали мі смерть а барз ем хотів, жебы ай смерь была як тїнь. Жебы по каждыйм засвічїню світла на предмет, людей ся знову зъявив живот. Так бы смерть была лем на істый час а чоловік бы міг жыти далє. Тадь у тмі ай так спїме, ніч не видїме, сьме як мертвы. Выйде сонце, або хтось засвітїть світло а уж сьме ту а з нами і нашы тїні. Чудне, але мама мала правду. Смерть є лем тогды, кідь є живот. Чом бы не міг быти живот вєце раз. Стачіло бы лем кус світла.

х х х

Не знам чом, але фурт ем ненавидів Ніксона. Якось мі з нєго ішов страх. Кідь были вольбы, нароком ем намалєвав єго портрет, але на образ ем написав: „Вольте Мєкрівєна!“ Не залежало мі на тїм, хто буде прєзїдєнтом Америки. Полїтіка ня нігда не интересовала. Не любив ем ани тоты вшєліякы здружїня, де ся мотали людє чудной натуры. Валерія Соланас была жена, котру ем нїгдай не знав порозуміти, што хоче. Раз прїшла за мнов до шыкні і каже: „Енді, ту маш мій сценарь і накруть подля нєго фїлм!“ Правду повім, ани ем тот сценарь не чїтав. Валерія ненавидїла хлопів а мі ся того виділо таке хворє. Єден день мі зателефоновала і каже:

„Енді, маш готовый фїлм?!“ Повів ем правду – не мам. Положила телефон і я собі думав, же буде од той жены покій. Ани не за тьждєнь прїшла до Фекторі, я штось глядав на своїм столі і зачув ем: „Енді!“ Обєрнув ем ся а видів ем, же Валерія на ня намірила піштолє. Выстрїлила і вєце собі ніч не памятам.

х х х

Виділо ся мі, же сплю а з телевізора чую, як коментатор каже, же забили Кєнедія. Думав ем собі, же то сон, але як ем отворив очі, збачів ем, же ся находити дєсь у шпыталью, коло мене людє у білім, а вшытко ня боить. Доктор, який стояв коло моєй головы, мі каже: „Дїстали сьте кулю скоро у єден час, як прєзїдєнт Кєнеді. Він не мав тїлько щастя, як вы. Є мертвый.“

Білі Нєйм, який був коло того вшыткого, мі потім розсповів, же Валерія до ня стрїляла, як шалєна. Білі закликав поміч а лєм же ем пережыв. У голові мі біжали образкы вшыткого, што ем собі запамятав, але ніч із того, што было у Фекторі, коли на ня Валерія стрїляла. Ай кідь ем був од куль дїравый, як решето, повів ем собі: „Зась фїкція!“ Підняв ем руку а на постели ся обявила тїнь. То значить, же жыю! Є ту живот і смерть! Так, як казала моя мама.

• Енді Варгол: Послїдня вечєря, сїнтетїчно-полїмерова мальба і сїтєдрук на полотні, 1986, 150 x 220 цм.

x x x

За недовгу добу, што єм ся вернув із шпиталю, похворіла мама. Знав єм, же Нью Йорк не є про ню добре місто, але у Піттсбургу бы ся о ню не був хто старати. Тяжко мі было зохабити маму у старобінцю, і так єм їй зяв до себе, до Нью Йорку. Написав єм писмо теті Євці до Миковой, ці бы не пришла ку нам і не постарала ся о маму. Пришла. Взяв єм маму до авта, шофера і пішли сьме чекати тету на летіско. Жебы ся спознали, моя мама ся облекла так, як ся облїкають жєны у Миковій. Я не виходив із авта, лєм мама. Слїдовав єм їй, як стоїть на бранї летїска і чекать. Нараз позерам із дверей летїскової галї виходить жєна цалком подобна на маму. Сам собі кажу: „Та уж цілий світ є як мій поп-арт. Єдна як друга а предці жєда інакша.“ Тєта ся заставила коло мамы і кажє: „Не видїли сьтє ту даждє Улю Завацьку?“ А моя мати нато: „А вы сьтє не видїли Євку Безекову?“ Нараз ся обидвї жєны з плачом од радости звїтали і мама привєла тєту до авта. Видїв єм, жє тєта ся якось чудно позєрать і кажє мамі: „Улє, то чорт?“ Мама: „Хто, Євко?“ А тєта, як спїд плєча: „Но тот у передї, што крутить із тым колєсом.“ Тєта Євка собі думала, жє наш шофер чорнєх є чорт. Нїгда перед тым чорнєх не видїла.

Домїв сьмє ішли чєрез Мєнгєтєн а тєта кажє: „Улє, та вы ту грїшны людє! Та то чом ставлятє тоты хыжы аж до нєба?! Та то грїх! А чом ту тїлькo людєй, то днєсь дажє святo, жє вшыткы ся ту мотают! Нихто нє пішов на полє робити?“ Чув єм, як мама ся снажить тетї вшытко высвітлити, алє нє дарилo ся їй. Тєта була у іншїм світї, якый про ню був нєскупотчый.

„Улє, а то чом тот Андрийко такый сухый і пєлєхатый? Такого хлопa у Миковій бы нє хотїла ани тотa послїдня дївка!“ зачув єм слова тєты. Мамі ся то нє любилo, алє мусила быти тєрпєлива.

„Мій Василь“, кажє тєта, „тыж нєбарз хлоп, алє тот Андрийко бідный. Давай му вєцє молoка а главні яйця!“

„Євко, кідь він нє їсть ніч, лєм тоты конзєрвы“, понoсовала ся мама, алє тєта ніч нє розумїла.

„Якы конзєрвы? У нас того было повно по руськых вояках, алє старый то вшытко вышмарив до гати. Молоко і яйця му давай. Насилу!“

Видїв єм, жє тєту ніч нє перєсвідчїть чом то так зo мнов є і так мама перєстала їй o мї бїсїдовати.

„Улє, та тот із колєсом у передї лєм зубы а штрифлї мать бїлы. Вшытко чорнє! Господи, чорт! Так ся спотворив на Святый вєчур Янко Завацький, кідь ходив по колядї перєоблєченый за чорта. Думам, жє нє будє спати у тїй хыжї, дє я!“

„Нє бїй ся, Євко, тот лєм нас привєзє а ідє гєт.“

Тєту сьмє привєзли до моєй хыжы а тримало іщі довго, покы ся спамятала із чорта і тых хыж до нєба. Но ай так у нас нє вытримала довго. Нє могла собі звыкнути на бываня, людєй, якы до нас ходили... Кідь сьмє ю вєзли на витягу кричала, жє то вшытко робить дїавол. І так сьмє мусили тєту Євку послати назад домїв, до Краю, а мама занєдовго умєрла.

x x x

Тєлєфоновав єм Янкови, жєбы приправив погріб. Нє хотїв єм, жєбы то був великий погріб, бо мама такє нє любила. Янко із Павлом маму поховали. Я нє нашов сил іти ся із мамов розлучити. І так собі фурт думам, жє пішла дєсь до великого склєпу і нє вєртать ся назад. Дєнь што дєнь єм мав маму перед очамы. Видїв єм ю як варить обїд, порайть, читать євангєлію... Єдного дня єм собі сїв до моєй шмыкні і зробив єм вєцє потрєтїв мамы. Зїстала жыти на моїх образах.

x x x

По смєрти моєй матєри єм ся іщі вєцє обєртав к Богу. Потаєм-кы єм зачав малєвати образы із святoв тємов. Барз ся мї любив Лєонардо да Вінчі, і так єм вырїшив намалєвати полотно, дє бы были святы. Да Вінчі був мій взор як давати до образу сїмболы. Ховати до композиції того, што дасть образу ясний змїст. Нихто нє знав, жє што роблю. Ховав єм свої полотна і перед Фредом Гюсом. Видїв єм, жє нєбарз вірить Бога, а так радшє єм нє ука-зав што малюю нікому. Намалєвав єм вєцє образів Благовїсїція Дївы Марїї подля да Вінчія, алє так, жє єм собі од нєго зохабив лєм руку Ангєла Архангєла, дє видно три пальцї даны до копы так, як кідь ся хрєстила коло молитвы моя мати. Ай із Дївы Марїї єм собі од да Вінчія взяв тыж лєм руку, яка є положєна на святїй книжцї і нєисто ся як кїбы одтягвала у моментї, кідь

єй ангєл повїв слова початя. Іщі єм зохабив там дє рука ангєла три стромы, хотїв єм тым повїсти, жє є Бог Оцєць, Бог Сын і Бог Дух святый. На тїм боцї, дє є рука Дївы Марїї, видитє лєм єдєн стром. Чом? Зато, жє лєм она єдна была выволєна, жєбы почала од Духа святoго. Образом і святoв тємов єм ся заобєрав аж до своєй смєрти. Іщі мї Бог помїг, жєбы єм єдно великє полотно Послїднєй вєчєрї подаровав Святїй столїцї до Рима, алє потїм ня якось зачало трапити здравя. Дїстав єм великы болєсти у брїсї а Фред Гюс ня такой шыковав до шпиталю. Нє хотїв єм іти до богатых шпиталїв, бо там бы за мнов ходили новинарї і нє дали бы мї покоя. Пішов єм лєжати до такого худобного. Планы языкы днєсь тєрдыть, жє зато, жє єм був скупый. То нєправда. Хотїв єм мати покїй.

x x x

Із наркозы ня пробрали а было мї так їсто, як тогды, коли ня пострїляла Валєрїя. Нє были там приємны докторє. Кажу єдно-му, ці ту лєжыть ай даякий славный чоловїк, а він мї на то, жє: „Мы ту мамє лєм пацїєнтїв, а нє славных людєй!“ Радшє єм

• Енді Варгол: Мерлін Монро, скріпінт, 1967, образ, котрый мож купити за 200 тїсяч амерїцкых доларїв.

быв тихо. Повїв єм, што мї повїв тот доктор, Фредови Гюсови, а він кажє: „Нїч сї з того нє роб. Він лєм доктор, алє ты єсь супер стар – світoва звїзда.“ Нє успокїло ня то, бо єм нє розумїв, як ся так можє дахто справовати, кідь за роботу, котру робить, бєрє пїнязі. У тїм моментї єм собі спомянув на слова мамы, як казала: „Сыну, нє будь надуманый, алє нє дай собі скакати по голові. Жый так, жєбы єсь нє був жобраком а мав на слухный погріб. А нїгда нє вірь тым, што богатнуть на людськїм нєщастю!“

Заспав єм. Як у снї єм чув коло себе голосы людєй, буханя, крокы, алє вєцє собі уж ніч нє памятам.

x x x

Енді Варгол умєр 22. фєбруара 1987. Сам, із нєдбанливo-сти докторів. На умєртнїм лїстї, якого копія є ай у Музею модерного умєня Енді Варгола у Мїджїлабїрцях, є написанє, жє на прїчинї смєрти была ємболїя. Родина нєбїжчїка высудила за Ендіову смєрть мїліоны талярїв, алє уж нихто нє вєрнє на світ того найвєкшого Русина на полю умєня. Зїстали лєм єго образы – ікoны модерной добы.

Андрия Вархолу як Енді Варгола поховали там, дє ся народив. У Піттсбургу. На єго скромнїм нагробнїм камїню є лєм мєно і православный хрєст – сїмбол восточного візантського хрїстіанського обряду. Коло нєго суть похованы оцєць Андрий, мати Уля, алє ай много нєзнамых Русинів з такыма мєнами, як Пєрїх, Дымло, Машєник...

Світoвый малярь Робєрт Раушєнбєрг повїв: „Нє каждый образ од Енді Варгола є добрый, но недобрый нє екзїстує!“ Можє тоты єго слова бы могли послужыти як єпітаф.

6. августа 2008 року бы ся Андрий Вархола/Енді Варгол дожыв вісємдєсят рокїв. ■

Палько Ростока

(Вибране з книжки *Єдна стріча*, Пряшів: Світовий конгрес Русинів 2007.)

(Зачаток в числі 2 / 2008.)

— Далше. І при зникінню робочого часу, вашу плацу звышую швыткым о десять процент! Спокійны сьє?

— Спокійны! — кричать одушевлено і махають з калапами. То бы ай стачіло. Робітници на веце ани не подумали. Фабрикант ледва міг іці раз ку слову прийти. Як стихли, повів:

— Діти, прошу вас, послушайте ня до кінця. Окром того дві процента вашої плацы жертвую на шпиталь, котрый при фабриці хочу заложити, жебы мої робітници не мусили по чуждїх шпиталях ся трапити!

Тяпканю не было кінця. Старый зась двигне руки і просить о покій.

— Окром того, дві процента жертвую на спомагання худобных родин штрайкуючїх.

Ту уж нелем тлескали, але і свистали од радості, тскакали еден другому руку, обнимали ся, ціловали ся. Гістерічна радість імила швыткых. Де таке чудо? Жебы еден фабрикант спомагає штрайкуючїх! Сам хлібодавця!

Іщі раз затихли. Што? Іщі їм веце хоче дати?

— Будьте мало спокійны іщі. В найкоротшім часі ся постарам о то, жебы почас обїду мої робітници не мусили в поросі і в недобрїм воздуху фабрики перебувати, дам зрядити дві галы на то, засоблю добрыма книжками. А кідь то буде можне, заряджу і то, абы про дітей моїх робітників, ся зрядила публічна школа. Іщі єдно мушу признати, же за швытко можете поджовати моєму приятелю Павлови Смісови. А теперь, хто не спокійный з моєв работов, може такой одыйти з фабрики! Гуд бай, діти!

Властник фабрики одшвыс з балкону до комнаты. Розумно зробив, бо докторы ся ку нєму пустили, жебы го на плечах однесли на двір ку єго „дїтєм“, а з радости постискали, помучили. Їх одушевляня ся перенесло ку Смісови, але єго робітници го обстали як мур, одпровадили до галы, а двері заперли. Ай ту чекала небезпека. Каждый му хотів руку тснути. Но, він силно закричав:

— Каждый на своє місце! До работы! Я зробив лем свою повинність, то бы і каждый з вас зробив.

Пан Павел Сміс мав правду. Робітний народ був скламаний із завязюности своїх хлібодавцїв. Тоты не хотіли ани до бісіды стати із штрайковим выбором.

— Кідь робітници можуть вытримати, та чом бы і мы не могли?

Штрайкуючі по корчах під впливом пиятыкы зачали проти „автістів“, як їх называли, бурити ся, аж ся насилством выгражали. Но, ку „автістам“ ся не было легко дістати, бо они вежынов коло самой фабрики бывали, а ішчы, лем вконтці ходили до работы.

Выбор на просьбу Сміса позвав швыткых штрайкуючїх на великий мітінг на Плейсанта Гїлл. Там він высвітлив їм став, а же „автісты“ не мають причіну штрайковати, бо їх фабрикант їм выповнив нелем їх жадоість, але даровав такы концесїї своїм робітникам, якы їм ани на думку не пришло вымагати або просити од нєго.

— Чом штрайкуете? Цї зато, жебы сьє без работы могли прокормити свої фамилї? Вы за работу штрайкуете, або зато, жебы вам за вашу работу заплатили, з котрой бы сьє могло достойно выжыти? А кідь вам хлібодавіцї сповнять вашы пожадавы, будете і далє штрайковати? Наш хлібодавець нам дав веце як є нарисане у вашім програмі. Місто прошеных десять годин, установив лем девять, а з того ціла година на полуденковий одпочінок. Місто жаданых пять процент звышыв плацу на десять. Зрядити нам школу про діти, шпиталь, бібліотеку, а окром того, про бідных, голодуючїх штрайкуючїх дві процента жертвую із своєї кишенті. Знате, што то значить про два тисяч робітників? Про вас, штрайкуючїх, про вашы голодуючї діти! Розумите вы тому? Де сьє на світі чули, жебы еден капіталіста спомагає штрайкуючим робітникам...? А вы хочете, жебы єго фабрика зістала заперта зато, же помагать своїм робітникам, ай вас хоче спомагати у вашій біді? Хто прагне шкідити нашому хлі-

бодавцєві, тот завидить нам хліб, з того зависть, підлость або пнянство бісїдує. А мы наш хліб, і нашы діти будеме знати захранити проти зависти підлых людей. То я говорю! Окрем іншого, штрайковы выборы одобрили нашего хлібодавця поступ, а єго фабрику і робітників выняли із штрайку!

На одушевлены слова пана Павла Сміса єго робітници зачали тлескати і стали ся героями дня — він і єго газда. На другий день ся з обидвох зьявили фотографії в робітничих новинках. Фабрикант, ідучий по місті, не ставів одздравковати, а з множеством людей треба было руку стискати. Одразу ся став популярным чоловіком.

Фабриканты ся тьжышыли на пораду. Даремны были швыткы пропозиції пана Форда, фабриканта автомобілів, ани еден не хотів попустити. Пан Айс (Іцїк) Грін, шеф фабрики на спідне облєчєня, лем-лем же не вдарив „автіста“. Злостно на нєго кричав, аж ся му пінило з рота.

— Вы сьє швыткому на винї, пане Форд! Хочу ся того дожыти, абы єм вас зруйновав, жебы сьє з торбов ходили поміджі нас по жобраню.

На другий день ся паскудна сцена з мітінга фабрикантів обявила в новинках, на котру швыткы робітници в місті огорчено реаговали. Айс (Іцїк) Грін не смів выйти на улицю, бо бы го набили. Кідь ся то од своєї челяды дізнала єго жена Сура, теперь Сара ся называє, своєму газдову добрі очі не выдерла. З того ся робітници при своій постї добрі насміяли.

Пан Форд по тім неприємнім мітінгу ся став іщі популярнішым. Закликав ку собі Павла Сміса і росповів му о цілій сцені і о выражачих Гріна.

— Што думаєш, мій хлопче, міг бы тот чоловік нам пошкодити?

Павел дакус подумав і рішительно одповів:

— Він нам нияким способом, але мы єго можеме знищити.

— Як? — высочів з кресла і очі му заіскрили.

— Сполягнитє ся на мене. Кідь мате звышных пять тисяч доларів на інвестиції, они вам нелем будуть выплачены з уроками, але почас двох-трєх років і пять акрів пана Гріна вам принесуть! Без того, жебы ваше мєно в тім фігуovalo.

Старый цалком помолодів.

— Кідь тых пять акрів дістанє ся до моїх рук, ты, мій хлопче, уж будеш директором цілої фабрики або і...

— Ні, я про себе не хочу ніч, ани ніч не прииму! — перервав Павел категорично бісїду свого пана. — Я бы лем хотів робітників ослободити од той пиявки, а зробити порядне місто про іншых робітників.

Старый отворив желїзну касу, выняв з нєй єден жмут, і зо слїпов довірив одовдав єго Смісови.

— Ту маш, мій хлопче, десять тисяч доларів, кідь ті буде мало на твої планы, дістанєш іщі пять раз тілько. А теперь попробуйме, хто буде муфовати з торбов?

— А кідь ся мі мій план не выдарить до трєх років?

— То выконаш го за пять років, а хочь і по моїй смерти.

— Но, грошы вашы, в каждім припадї будуть добрі поужыты, за то вам ручу.

О пару днів в новинках ся обявила вызва на закуплїня акцій на фабрику про спідне облєчєня. Корпорация уже заложена, парцелы покуплєны, планы цілої фабрики готовы, тисяч акцій продано. Родічі, што мали дїчатца, ся озывали, жебы про добро своїх дітей чім веце акцій усиловали ся купити. Властници акцій мають предность на работу. Штрайкуючі дїчатца з фабрики пана Гріна прилягли ціле місто, і самы богачі брали акції. За єден тыждєнь десять тисяч акцій по десять доларів ся продало.

Коло желїзницї, недалеко од Грінової фабрики, зачала ся імпазантна ставба фабрики на выробу спіднього облєчєня перед очима пана Гріна. З окна своєї канцеларїї міг ся призерати. Хто выдумав план, мудро выдумав. Про штрайк робітників было веце як треба. Дакотры одрабляли свої акції, а велє робили з ненависти ку Грінові задарь. І так росла фабрика про робітний народ.

Панови Грінови ся зеленїло перед очима, а кідь

ся дізнав, же проти єго фабрики є выголошений бойкот, зачав бігати од Шавла до Павла, пробовав вшытко робити проти нової фабрики. Кликав бывшы свої робітничкы, обїцав їм горы-лісы, але ани єдна ся не одважыла піти до єго фабрики. Пробовав ся поладити з паном Фордом, але то ся му цалком не подарило.

Ани Форд, ани Сміс не ходили к нової будовї, як кібы о нічїм не знали. Лемже людє мерьковали, же то є їх двох облюбєнцїв. Та й Грін знав о тім своє. Добрі памятав на свою уражку.

За єден місяць фабрика была выставлена. Уж вакують муры, ставляють потребны машины. З работов і з помочов штрайкуючїх четвертину будовных выдатків зашпорovali, а будучность фабрики на тристо робітників запевнили.

Лїзі О Доннел наїсто не знала, але была пересвідчена о тім, же будовля нової фабрики, то діло Сміса, бо ку нєму часто ходив архітект і обоє ся радили з паном Фордом.

Хто на тоты дві особы мерьковав, мусив ся пересвідчити, же теперь уж і Ліза частіше забывала свій погляд на Павлови.

...

По шестім тыждню штрайку народ зачав быти неспокійный. Дакотры ся нудили без работы, бо ку нової фабриці не было потребно много робітників, а дакотрых ай біда навщївила. При векшых родинах поміч з штрайковой касы не выстачала покрывати домашні выдаткы. Скебів проти волї цілого міста, фабриканты ся не одважыли запровадити, але з істовов чекали, же зломлять зятость робітників, а тоты покорно ся вернуть назад при старых условиях.

Кібы не „автісты“, то штрайк бы ся уж скінчив, а то з повнов перемогов сполочностей. Пан Форд зась пришов на поміч штрайкуючїм. Павел Сміс в менї свого хлібодавця ослєвив своє оддїлїня, ці не было бы добрі, кібы они на четвертого юла, на країнський празник, zorganizovali велику забаву на підпору штрайкуючїх?

Єго пропозиція была прията з великим одушевлєнім, гавно міджі молодыма. Почас обїдней павзы ся договорили з іншыми оддїлїнями, зволили выбор, з котрым Сміс зложыв великий програм. Патріотичный поход швыткых робітників на чєлі з „автістами“ перед полуднєм, обїд на Плейсанта Гїлл, пообїді танечный бал. Обїд ся варить у великих котлах на місті забавы. Музыки-банды ся приобїцали з цілого міста, сполкы всакой сорты з цілого обшару. Брати участь в патріотичнім походї, каждый то поважовав за свою повинність, до походу ся приголосили і школярї. Елкс, Колумбус, І. М. Цї. А., Рїд Мен, соїєты, купці, ветераны, подкїкателї і ін.

З інтересом чекали, што зроблять фабриканты самы. Цї ся не зьявлять на патріотичній проглядцї? Псота буде. Прийдуть? Будуть мусити походовати із штрайкуючїма, котры уж приготовляли свої транспаренты з надписами із своїма пожадавками. Організуючі забаву комітєты „автістів“, хочь дакотрым містєцькым „овер-патріотам“ не цалком были по смаку, автоматично взяли до своїх рук споминаний поход четвертого юла.

Програм уж допереду пороссылали і по домах порознашали, вызначили про каждого місце, позвали до функцій маршалів, прапорчиків і тьх, котры такы чїны любили, также был каждый спокійный. Ай цїны вызначили про найвежшы сполочности, про найкрашшы уніформы, про найліпшы декорації, про окремы крої.

Новинкы, кідь виділи такы великы приправы, одушевляня жытелїв, добрі зоставлений програм, поход і забаву, допереду інформовали, же при добрій хвілі, буде таке імпазантне торжество, яке місто іщі не виділо!

І новинкы із сусідніх міст ся росписали о патріотичных акциях міста Нортвест, а фантастичными познамками о штрайку, о нужді фамилїй штрайкуючїх, о нової фабриці, выкликали зведзєдство і сусідів так, же желїзничны сполочности мусили забезпечити спеціальний транспорт.

На вызву выбору „автіств“ уперед трєма днями штрайкуючі великыма натовпами ся обявили на Плейсанта Гїллї, прятали, чїстили, ставляли

котлы на варіня, пецы, рихтовали столы, лавки, збивали міся з дочки на продаваня змерзліни і закусків всякой сорты. Припараджали цілий Плейсанти Гіл з прапорами і трибуну про дискусієві.

В самім місті був так істо великий рух і одушевління. Богатшы жертвовали грошы, купці товар, який виробляли і продавали. Пиво (віскі вылучили із забавы), солодки напої, мясно, хліб, змерзліну, кекси, овочину, цігары, сладкості, а то в такім множестві, же ледва стачили вывозжати, а на місті забавы распорядити. Дістали ай много облечіня про жены і про дітей штрайкуючих.

На забаву приправили тікеты. Каждый штрайкарь дістав про свою фамилію окреме цісло задарьмо. Нештрайкуючі мусили собі такці тікеты купити в касі, бо лем за тоты тікеты мож были дістати істі, пити і дашто інше.

По довшым сухим час, третєго юла ся небо захмарило і додж ся пустив теплий – тихий і падав до самого полудня. Што тепер? Кідь ся роспадат, буде конець цілої радости! Люде ходять смутно по улицях, як на погробі. Каждый такой уконианый, без радости. Пообіді додж перестав. По пару годинах місто так вызерало, як една припараджена невіста. На тісячі прапорів подував вітрик, домы ся облекли до шумных транспарентів, при вечернім електричним світлі місто так вызерало, як даякий золотый замок у приповідці.

А на четвертого юла ся народ пробудив до прекрасного дня. Коло восьмої години прихидили повозкы з гостями із сусідніх міст. Із штациона лем так ся сыпав народ, як рой пчол з улів. Братства, соцієты на чепі з музиков.

О девятій затрубили сірєны електранні, пивовару і автомобілки на почесті стрічі домашніх і гостів. Подля програму, формації ся такой дали до порядку. Выборы „автістів“ указали, же они суть способны, шыковы люде.

Програм каждого зачуодвав. З фабрики „автістів“ довгий ряд новеньких авт ся горнув дорогов. На першім авті была фабрична музика у прекрасных, фантастичных уніформах геролдів середніх років, на штирі стороны обернута, і граюча народну гімну „Май кантрі...“ За ним двадцять штирі квітками припараджены авта з робітниками фабрики, а за ними на біленьким авті стояла слєчна Лізі О’Доннел заодіта до великого прапора як Слобода. За нєв в темно-синім авті, котре керовав сам Павел Сміс, сидів пан Форд із своєх жєнов. А пак в штирєх автах урядници з фабрики, і зась двадцять штирєх авт з робітниками з фабрики. Так в шестєх одділах – робітничі, а за ними в автах їх жєны, дівкы, што не робили у фабриці.

Кідь ся обявило авто пана Форда, тісячі людей му тєлєкало.

За „автістами“ рушыли шыткы іншы сполкы, общества, школьска молодеж. Припараджєных авт было велике множество: ветераны, велика група одіта як індіаны, чудєсно припараджены возы, повозкы перетворєны на кораблі, на фабрики, на домики. Окреме був красний віз фармарів, шумный загородкарський із штирєма жєнами, што зображовали весну, літо, осінь і зиму.

Поправді, то був чудєсний поход, який Нортвест місто іщі не виділо. А у шыткых церквах дзвоны звучали, співали. А по обидовх сторонах улиці много домашніх і чуждих людей. Форд послав свої авта назад до фабрики, він уж зо своєх жєнов і персоналом призерав ся на поход Плейсанта Гіллом. Тодгы потяра руку Павлови Смісови і зо слызми радости говорив:

– Мій хлопче, ты то шыткко чудєсно зробив і зарядив.

Слєчна Ліза чула слова свого пана і з радостєв і ласков ся позєрала на Павла. І він ся на ню попозєрав, зарумянів ся, а пак зблїднув. Обєрнув ся і пустив ся на місце забавы.

– Го-го, мій хлопче! Ту єсь ня припровадив, а тепєр ня хочєш зохабити? Подай руку мой і выпровадь єй на Плейсанти Гіл. Єй ся придасть твоя поміч – сміє ся фабрикант.

– Дорогий Павле, прошу і я твою поміч. На мого ся уж не дасть сполягнути. Сам лєдва вылізе горі тым бережком.

Взяла Павла попід руку і помалы пустила ся вгору.

– Видиш, Павле, я стара жєна, уж єм виділа много прекрасных проглядок. Но, такой красний, одушевлєний поход іщі єм не виділа. – Хвалить го пані Фордова.

На Плейсанти Гіллі тільки народа іщі нїгда не было. Ку касі ся лєдва мож дохати. Шестєме про-

давають тікеты, а не можуть собі порадити, такой натиск. При столах і других продажных місцях двасто „автістів“ не можуть собі порадити. Народ ся вышпаціровав, голоден і жаждущий.

Пані і пан Фордовы в допроводі Павла пообзе-рають шыткы. Ім ся народ з учтивостєв вступляв, але сам собі нїт. Тепєр уже каждый знав, же то они выстроїли такую елєгантну проглядку і забаву.

– Мій хлопче, – говорить Павлови пан Форд. – Нашы бідны дівчата з нїг впадуть. Самы сі не можуть порадити. Што думаєш?

Сміс мало подумав і говорить:

– Кідь ми доволите, то такой тому пораду.

З тым вышов на припараджену сцену, затлєскав і попросив о тихо. Лємже то не было так легко. Пару минут потримало, покы го люде зачали рєгистровати. І так неохотно, лєм ся выпрошовали єден другого.

– Хто то?

– Павел Сміс.

– Манажєр автомобілки! – То ліпше звучить, як формєн.

– Він зарядив днешню переглядку і забаву.

– Треба го выслушати.

– Покій! Тихо! Пан Павел Сміс говорить!

– Дамы і панове! – Кричить дзєвчєним голос Сміс.

– Лєм коротко повім дашто. Я барз голоден...

– І я, і я... – стовкы му одповідують і сміють ся, бо чєкали даяку патріотичну бісїду.

– А я зато такой голоден, бо я іщі не мав в устах ніч, окрем воды, як єм зuby умывав. Но, то правда, же нихто ми не може одповісти, же і я? На таке цісло милых гостів нихто ся не сподївав, зато і обслуга не стачить. Но, нашы „автісты“ не ходять на муляках, але на автах. І кідь вы нам ласкаво подаруетє пятнадцять минут, шыткко піде, як на авті і каждый буде обслужєный порядно, каждый ся насытит подля дмкы, напє ся по волі, а забавит ся по джєнтльмєнськы, жєбы і нашы діти памятали на днешній дені! Подаруетє нам пятнадцять минут?

– А не вєцє? – просить ся єден не так голоден, як підпитый джєнтльмєн.

– Ани минут! За каждую минуту фундуєм вам погар пива.

Сполочници підпитого ся сміють, а за ними шыткы.

– А жєбы єм дотримав слово, в мені пана Форда прошу шыткы нашы молоды „автісты“ і „автісты“, абы при кухні, де ся варить обід, зараз ся зышли, а зато їм в мені пана Форда проголошу на завтра одпочінок з плацов і про них окрему забаву на тім самім місцу в найкоротшій часі. А за тых пятнадцять минут, вам, дамы і панове, жєбы сьє ся не нудили і могли голод зєнести, пропонує послушати слова пана Форда.

Павел попозєрав на годинку, єму тлєскають, і слухатєлі зарядом вытягують ємоу годинку, з чого настав великий сміх.

Што робити? На вызву Павла Сміса, хотів не хотів, пан Форд мусив конечно бісїдовати. Зняв калап і пошкрєбав ся за ухом, а так своему формєнови говорить:

– Мій хлопче, але моя бісїда не была в про-грамі.

По потлєсках старьй Форд зачав бісїдовати.

– Дамы і панове! Видите, такой є тот Павел Сміс. До чого ся раз пустить, то мусить на порядок прийти. Він не зато ня ту выгнав, жєбы я вам дашто мудрого повім, лєм зато, жєбы псоту зо мнов загородив. А можете ми вірити, же кідь мене з мого місця зєженєте, він все дасть до порядку. Мы, жытєлі того міста, вам, нашы сусіды, же сьє до нас ся потрудили, не забудємє вашу ласку нїгда. Вы нам тот денє нєлєм радостным, але і памятным зробили. А кідь вы нас будєтє потребовати, то мы готовы в каждый час навщівити вас. Мы, з нашым днешнім походом указали, же сьмє вірны, лояльны діти нашої отчїзны, же сьмє за нашу слободу, так як нашы предковє, готовы на шыткко, на всякы жертвы. О тім ани говорити не треба, – пан Форд попозєрав на свою годинку і повів: – Ку тому ми ани дость часу не дав пан Сміс. – Но, же вы, сусіды нашы, ся потрудили і на тоту забаву сьє указали ваше зопотє сердце, же сьє способны нашых братів, нашых штрайкуючих в їх справедливій бою, в їх нуджі спомочи і тім смілости к далшій борьбі подати. Што іщі нікому єм не прозрєдив, то вам повім. Я дав їх хлібодавцям, фабрикантам нашого містєчка улітатум, – пан Форд зась попозєрав на годинку.

– Мы вас послушаєм і вєцє як вызначєний час! – скричав єден з публикі.

– Так єсть! – повторили другы.

– Дякую! Послав єм улітатум нашым фабрикантам. Кідь до пятнадцятого того місця не полагодять діло із своїма штрайкуючими, тоды я заряджу у мойй фабриці роботу на три шыткы, а то ся зробить і в новій фабриці, жєбы народ робітний мав холєм хліба про свою фамилію. А до того часу, доход днешнєго дня їм мало полєгшить.

На то настало таке тлєскаєня, же бісїдник пару минут не міг продовжовати. Як утихли, далє говорив:

– Кідь говорю вєцє як пятнадцять минут, вы сьє тому на причіні, бо ня перєрываєтє. Лєм іщі єдно. Не думайте, же то чїсто моє добре сердце є на причіні тому, же моя фабрика робить, а што я без просьбы выкован жадости мойх робітничєв. Не думайте, же днешня прекрасна проглядка і забава – лєм моя заслуга, як ми многы гратуловали. У шыткым рука Павла Сміса. Він так россудно знає аргументовати, же аж ся бою, же ня напоследок і на вєкшы уступкы наговорить. Таких мужів мали бы робітничі уні за своїх рєпрєзєнтантів выбєрати... А тепєр може уж зазріти, ці будємє обслужєны, бо і я уж голоден.

– Гурра, пан Форд! – закричали слухачі і каждый му хотів руку подати. І ту ся указала старостливость Сміса. Дас двадцять сильных „автістів“ послав допорєду на єго оборону, а тоты го обступили, як мур.

Лїза по проглядці побїгла домы ся перєзлєчі, але по дорозі ся дала сфотити. Кідь ся з мамов вернула назад на Плейсанти Гіл, праві зачав Сміс говорити, а наперєк єго вызві она зїстала при сцені і слухала прояв од свого хлібодавця.

На похвалу пана Форда єй залюбєнєе сердце так было у потєрї, же она підбігла ку нєму і поціловала старого перед очима шыткых.

– Но... но... – фабрикант попозєрав на єй респалєну тварь, і сміючі ся, кричав голосно: – Моя дорога Слобода, то ся ми, старому, барз любить. Але што на то повість пані Фордова? Дай ты свій поцілунок тому, кому належить!

– Кідь ся проглядка выдарила, то забава іщі вєцє. Молодеж танцєвала, але нєлєм в галі, але і коло галы, бо ся не могли помістити. Богачі з робітничками, а найелєгантнішы дамы з робітниками.

Коло столів было весєло. Жєны, сидячі на лавках, жартовали, хлопи стояли, бо не было тільки місця. Панови Фордови і єго жєні молодшы перепустили місто. Старый хотів відіти Сміса. Ліза го такой закрикала, принесла му танір з їдлом, радовала ся єго поджєкованю і апєтиту.

– Мій хлопче, ты ми превєлику радость зробив, і... цілому місту. Дякую ті. Мы стары підемє домы. Гуд бай!

Сміс походив, пообзеєрав шыткко, про каждого нашов добре слово. „Автісты“ были на нєго горды і він ся міг на них сполягнути. Но він сам не любив глєчны забавы, а ку тому іщі го беспокоїли, каждый хотів ся з ним познакомити, хоць лєм руку стиснути. Попозєрав ся і пішов домы.

Міджі пятєв і сємов годинов вєчур гості із сусідніх міст одышли домы шпєціальным своїм повозом. Было вєцє місця і забава была весєліша. Тепєр шыткы збачили, же організатор балу пан Сміс ту не є. Зараз зволили выбор по нєго: єго новий будинок близко, під самым Плейсанти Гіллом. До выбору зволили найбогатшы дівчата з міста, пару робітничок, міджі ними і слєчну Лізу. Придали ся і іншы хлопи і жєны, ціла кола, як даяка процєсія пустила ся долов грунком, попід стромы.

Кібы пан Сміс на дашто таке думав, та наїсто бы ся спрятзав з дому, але, несподївано напали на сидящого в гомбаючим ся кріслі і предложили му жадость публікі, жєбы пришов на забаву.

Видно было на нїм, же їде неохотно, але што мав робити? Зєдаєв дівчата, што ся закрали до єго дому, хотїли знати, як жьє єден молодой чоловік на самоті? Лємже о тім ся дізнали шыткы, же він не має нікого при собі, лєм една старша жєна ходить ку нєму порати.

Дом був штоковий – з цєгли, шість комнат горі, шість долов, стачіло бы ай про велику фамилію. Заряджєнєе было шышко елєгантніше, як бы ся сподївало у єдного самотнєго робітника. Всыгда было чїсто, бутор був закрытый полотном проти проху і сонця, лєм горі спалня і долов єдна комната вказовали, де він, обычайно, проживать. В денний комнаті ся находить невелика, але цінна бібліотєка, на округлім столі матєріал на писаню тї і єдны гуслі в скорянім футралі. Дівчата, котра скінчила музичну школу в Нью Йорку, отворила футраль, выбрала з нєго гуслі і зачудовано повіла:

– Дівчата, але то суть барз дороги гуслі, кідь ся не мило, то суть віолін страдіварки... може десяткі тисяч суть варті!

На то опатерно положила гуслі до футрало і скрила їх за себе.

Пан Павел Сміс замкнув дім і погли ся ку місцю забавы, де го з великов радостів привітали. Уж ся звечерило, електричны лампы освітили Плейсанта Гілл, а округлий місяць, як злате колесо, выходив споза горы і теплий вітор шелестів поміджі строми. Досправды, прекрасны вечур!

Еден хлопець з красным голосом запропонував аматерський концерт, і сам зачав співати любовну співанку о місяцю. Їго чутливый голос зробив на притомных великий вплив. Співали і інші, были і дуєты, а притрафило ся і едно квартето. Еден бандіста грав на трубі. Вшытко ся добрі выдарило.

– Пан Павел Сміс! Пан Павел Сміс! Чуйме пана Павла Сміса! – зачали просити, тлєскати. Павел лем з плечима стиснув. Але публіка настоєвала на своїм. Сміс вышов на сцену і зачав говорити:

– Дамы і панове! Чули сьє уж папагає співати? Добрі, але не желайте собі, жебы я ся перед вами выставив на сміх. Мій голос не про публіку...

Тогды молода дівочка з гуслями у футралі ся поставила перед нїм. Він на ню попозерав, але ю не познав. Та была богатого міщана дівка, до того часу ся стрічала з обычайными робітниками. Він попозерав на футраль, спознав го і збліднув. Взяв гуслі з єй рук.

– Як ся ку вам дістали мої гуслі? – попросив ся мерзко.

– Прошу, прошу, – зложила руки до молитвы і зо страхом го просить: – Не гнівайте ся, не гнівайте ся... Зашла єм до вашой комнаты, а там єм їх виділа... Хто такы гуслі має, тот і знає на них грати... не гнівайте ся, прошу... – і цурікнула перед єго острым, холодным поглядом.

Кібы єй не затримав, та бы была із сцены долов упала.

Сміс ся спамятав і повів:

– Перебачте, лейды, вы не знате, яке нещастя мене споює з тьма гуслями. Перебачте, – і подав єй руку.

Пак наладив гуслі і зачав тихонько грати тоту саму Моцартову сонату, што перед многыма роками зачаровала єго довірливе молоде сердце. Так чудесно і з чувством грав при світлі місячка в літній вечур, же вшыткы сердца єго слухачів ся наповнили бажнів і радостнов наладов, і не еден знаток музики з удивом і зо слызми в очах позерав на Сміса і внимав солодкий голос єго гусель. Сміс скінчив сонату, запер гуслі до футрало і пустив ся із сцены долов малыма кроками. Під чаровным впливом єго музики слухачі ани не збачили, же концерт ся уж скінчив. Всягды было тихо.

Дівчина, што принесла Смісови гуслі, тихонько повіла:

– Перебачте, же єм была така одважна, пане Сміс!

Він кивнув головою без слов. Аж тогды зачали плєскати слухачі. І так Сміс ся подав на дорогу к своему дому. Нихто му в тім не спєрав. Як ся дістав до ліска, споза єдної яліці ся перед ним вказала Ліза.

– П..., па..., пане Сміс, мы вас вшыткы любиме..., – і сама сі не усвідомлєвала, што говорити.

– Але вы ня не познате, – єго голос не звучав так сурово, як він думав одповісти.

– Праві зато, же вас знаме. Любиме вас вшыткы, і я..., – на то го обьяла, і коктаючим голосом повіла: – І..., і я...! – і поціловала го.

– Слєчно Лізі, то ся не мало стати. Вы ня не знате, – повів мягким голосом.

– Вшытко едно, я вас люблю! Хочь ня одсудите, лем ся на мене не гнівайте, – розплакала ся і обернула ся набік. Сміс ани сам не знав, як єй обьяв з вольнов правов руков і поціловав єй на уста і очі.

– Лізі, ідь теперь назад, жебы нас ніхто не видів і не одсудив тя.

Она го послушала, обернула ся, іщі раз на нєго попозерала і пішла на місце забавы. Музыка грала, в електричнім світлі виділа танцюючі пары, але не йшла ку ним. Сіла під еден стром, заперла очі і іщі раз пережыла сцену. Чула ся щастнов.

Почас павзы танцюючі вышли на свїжий воздух і пару єй сполупрацовнічок єй нашли, посідали довкола нєй. Они не могли нахвалити цілу забаву, порядок, а як о „нім“ зачали говорити, о єго музиці, їх хвалы не мали кінця-края.

Ліза ся лем усміювала, ніч не говорила, но думала сі своє:

– Кібы сьє знали, што я знам?

О десятій Ліза одышла домів. Мама уж єй чєкала. Верьгла ся єй на груди і ціловала єй тварь і руки:

– Ой, мамко, кібы сьє знали, яка я щастна!

– Што ся стало, дїтїно?

– Яка я щастна, ой, мамко моя!

– Заручіла єсь ся?

– Іщі не знам. Але поціловав ня на уста, на очі.

Ой, мамко!

– Хто?

– Як прийде до нас, та увидиш. Будеш на нєго пышна.

Той ночі, по вшыткых денных трапєзах, трое людєй не могли ступити очі... Пані О'Доннел із старости о свою дїтину, єй дівка од радости і частя, а пан Сміс...? Не міг собі одпустити, же бив такий слабый, же ся в моменті забыв і привязав ку собі на цілый жывот тоту дівчину, котру горячо любив.

На третій день, по роботі, Павел на зачудованя робітників з Лізов ішов з фабрики ведно. Одпровадив єй домів і сєрьєзно з нєв побісїдовав:

– Я ся признам, Лізі, же тя горячо люблю. Лемже ся бою, же я не тот чоловік, котрый бы таку розумну і веселу дівчину міг зробити щастнов. Не вірю,

же і при вшыткій своїй любви я бы міг быти даколи веселый. А окрем того, я овелє старший од тебе.

– Я тя і так люблю. А може якраз зато я тя полюбила. Я ся поусилию, жебы єм тя зробила щастным і твої дні обєсєлила. Я тя такого хочу, яким єсь.

– Іщі єдно ті хочу допереду повісти. Пообіцяй мі, же на мою минулость, мою молодость, на мої коріня ся не будеш нігда выпрошовати.

Ліза дакус подумала, довго попозерала до єго очей і повіла:

– Обіцяй! Кому така чїстота і доброта іде з твари, тот ся не мусить за себе ганьбити. Я вірую, же прийде час і ты ся мі здовіриш, зато, бо ты люблю. І без выпрошованя.

– Не знам, не обіцям. Але наперед тя хочу перєсвідчити в тім, же в моім жывоті не є ніч такого, за што бы єм ся перед Богом міг ганьбити. Але є в моім жывоті діло, котре мене мучить, о котрім ани тобі не можю повісти.

– Я ся ани словом не буду од тебе вызвїдовати.

– І наперек тому, хочеш ня зробити щастным?

– Я тя люблю!

– Будь добра. Заклич свою маму і представ ня.

Пані О'Доннел пришла до комнаты, привітала Сміса і посідали. Вім прямо попросив Лізину руку.

– Памє Сміс, моя дівка все была добра і мудра. Кідь сі она вас выбрала, єм перєсвідчена, же она своє сердце не дала недостойному чоловікови.

– Мою ситуацію може уж познате, пані.

– Ні, не знам, як і вашу особу єм мала щастя лем вчєра спознати з уст другых, але о тім єм ани понята не мала, же моя дівка сі выбрала вас.

– Я єм обычайный робітник у фабриці пана Форда.

– Не вірьте му мамко, не вірьте! – сміє ся блажено Ліза. – Він є майстром нашого цеху, а то таким, же нєлем мы, дівчата, але і вшыткы хлопи суть до нєго залюблєны. Ай сам Форд.

На то ся ай сам Павел засміяв і почєрвєнів. Надів єй на палець золотый перстїнь, поціловав

єй і мамину руку, што ту не є звыком, а хочь го затримовали на вечерю, він ся позберав домів, бо, як говорив, вночі ніч не спав і бив студжений, што было на нїм видно.

Ліза го одпровадила до переднєй хыжы і наставила уста на поцілунок. Павел єй притис ку собі, довго попозерав єй до очей, ціловав і говорив:

– Мољ ся, сєрдєнько, жебы ся ті подарило мене розвесєлити і зо мною щастнов быти.

– Буду!

І так Ліза поросповідала матери вшытко о нїм і єго домі:

– А кібы ты, мамо, чула, як він красно на гуслях грає, тай ты бы ся до нєго залюбила.

– Дай, Боже, жебы сьє были щастны! Кібы ся бив твої отець того дожыв! – і обидвє ся розплакали.

Бєсіля было восєни в єдній великій фабричній галі, яку на тоту подію робітници припарали. Старостом бив сам пан Форд а свашков єго жєна. Пан Форд бісїдовав, окрем іного повів:

– Пан Павел Сміс приобіцяв вам 4. юла за вашу тогдышню роботу і выслугу єдну прекрасну забаву. Я все гварю, же што сі він раз возьме до головы, тото мусить словнити. Жебы дотримав слово, та... ся ожєнив.

Дарункы нєлем од робітників, але і од пана Форда дістали, міджі іншым, і єдно авто про штири особы, як і повів фабрикант:

– То вам цалком вистачить, хочь і маму возьмете із собов. Другого не потребує ку собі. А як увиджу, же треба вам вєкше, та ай таке найдеме в моїй фабриці, де ай малы дїти ся можуть змістити.

По свадьбі ани на свадьбєну дорогу не ішли. Ліза, на просьбу Павла, з мамов пришла бивати до єго дому, а на третій день нєлем Павел, але і Ліза зась пришли до работы. Она му повіла:

– Хочу ты все видіти при собі. Я бы без тебе дома не вытримала.

Лемже за пару місяців єй Павел не доволив вєще до работы ходити. Мала уж другу роботу: шьти, пригтовляти маціньке облєчєня про нового члєна фамілії.

Щастно жили уж шєстий рік. Нігда ани найменше недорозуміня не было міджі нима. Хлопчїк, найвєкша радость родічів, бив здоровый, ріс як з воды, але єго бабка, пані О'Доннел, Лізіна мама, умерла перед роком на сєрдєчну хвороту, яков терпіла од смерти свого мужа.

Павел бив важный, а часами аж смутный. Тогды ани їсти не міг, мало-што говорив, вночі не міг спати, а Ліза пару раз го чула бісїдовати зо сна незнакомым языком. Ніч ся го не просила, лем іщі вєще ку нєму приязніша была. Він і в тих чорных „єго“ днях все бив ку нїй добрый і милиый, як ку дїтині. Жєну взяв на колїна, обє носив на своїх силных руках, як дяку дїтину обцїловав:

– Дорога, нєлем ся на ня засмії!

Она го обьяла го коло шьї і зашєптала му до уха:

– Заграй мі, я ся на тя засмію.

Він взяв до рук гуслі і заграє чудесно, задусєвно.

– Хлопчє мій, – гварив му по такім домашнім концерті, котрый зо жєнов выслухав, пан Форд. – Гріх, же ты у фабриці закопуєш свій великий талант. Ты бы мав в кралєвських палатах перед міліонарями грати. А тоты мало-коли чують такы концерты. Задумай ся, хлопчє мій, я ті поможу. Пані Сміс, не дайте му ту сплісїніти. Ідєте з ним до свїта. Спід єго пальчїх потєчє золото і слава. Він лєм вас послушать.

Лемже Павел не хотів ани славу, ани золото. Він бив щастный і без того. По таких домашніх концертєх Павел якбы помолодів і посвїжів на пару місяців.

(Закінчїня в чїслі 4 / 2008.)

Переклад і літературна управа:

ПгДр. Марія МАЛЬЦОВСКА

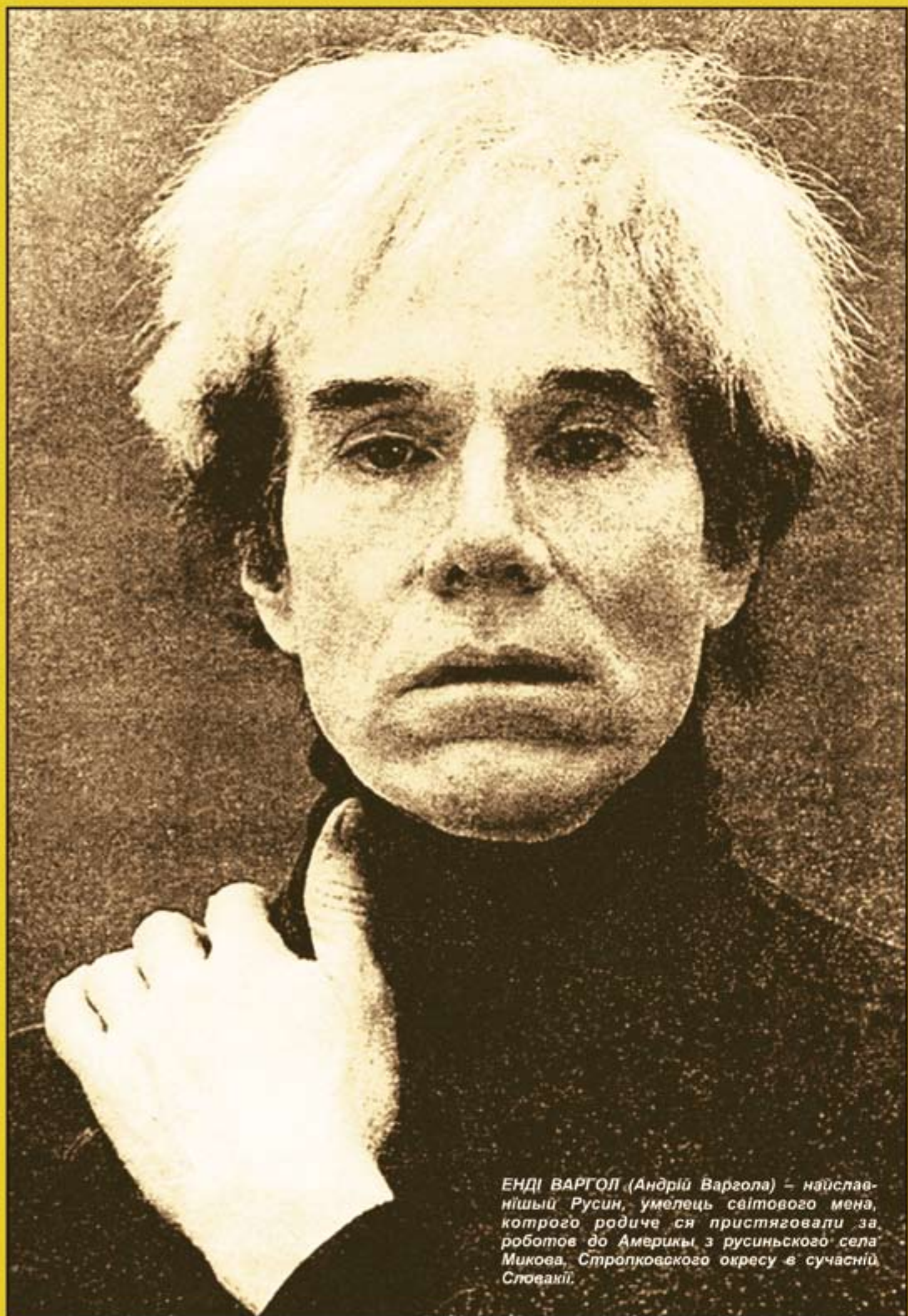
КУЛЬТУРНО-ХРІСТІАНЬСЬКИЙ ЧАСОПИС видавать **Русин і Народны новинкы** за помочи Міністерства культури СР. Купити го мож і передплатити в редакції на адресі: **Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR.** Телефон: **051/772 56 29.** Передплатне на рік 150 корун, до сусідніх штатів: 400 корун або 21 \$, або 14 €, до ост. штатів 34 \$, або 23 € – I. класов; 29 \$, або 19 € – II. класов. Шефредактор: **Міґр. Александер Зозуляк**, редакторкы: **ПгДр. Кветослава Копорова, ПгДр. Марія Мальцовска**, языкова редакторка: **ПгДр. Анна Плішкова, ПгД.** Перістрачны чїсла: **MK SR 418/91, MIČ 49 589.** Адреса часопису на интернеті: **www.rusynacademy.sk**, e-mail: **rusyn@stonline.sk.** Выдане в юлі 2008 р.

Учасники акції про середнєшкільську молодь під назвою День отворених дверей на Пряшівській університеті, котру приправив новозникнутий Інститут русинського языка і культури 12. юна 2008: (зліва) ЮДр. Петро Крайняк, о. ТгЛіц. Франтішек Крайняк і о. МГр. Ярослав Поповець. Фотка: А. З.

Мукачовська грекокатолицька єпархія 28. октобра 2007 при селі Іванівці (Україна) припомянула собі 60 років од мученицької смерті єпископа, блаженого Теодора Ромжи (1911 – 1947) за притомности і нашого єпископа Мілана Хаутура (третій зліва). Фотка: П. Крайняк, мол.

ЕНДІ ВАРГОЛ (Андрій Варгола) – найславніший Русин, умілець світового мена, котрого родиче ся пристягвали за роботом до Америки з русиньского села Микова, Стропковського окресу в сучасній Словачії.